

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורם), צבי וולפסון, שמעון הלקין
חיים ליף — חבר המערכת
מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

חוברת ב' (255)

כסלו, תשכ"ו

שנה כ"ז (כרך נ"ג)

ה ת ו כ ן

- אל קוראי ה"בצרון" המערכת 65
על הפילוסופיה העברית העתיקה ישראל אפרת 66
גורמי התנחלות בני ישראל בהרי יהודה מנשה הראל 69
שני שירים דוד אבידן 76
מסע באתיופיה יהושע א. גלבוט 77
אראל (משירי מ. י. לרמונטוב) שניאור זלמן אש 83
שיר שד"ל על אביגיל לינדא א. ר. מלאכי 84
ר' שניאור זלמן אש (בהגיעו לגיל השבעים וחמש) א. דבשוני 85
חנוכה — שמותיו וכינויו נחמן צלינק 86
מחודש לחודש י. מישאל 89
פסיפס-ישראלי ינץ רמגל 93
ידיעות 95

"בצרון"
1141 ברודוויי
ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)

HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)

HAYIM LEAF, Associate Editor

Executive Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Twenty-Seventh Year of Publication

Vol. LIII KISLEV, 5726 (November-December, 1965) No. 2 (255)

CONTENTS:

To Our Readers	65
On Ancient Hebrew Philosophy	<i>Israel Efros</i> 66
Jewish Settlement In the Mountains of Judea	<i>M Harel</i> 69
Two Poems	<i>David Avidan</i> 76
Ethiopian Travelog	<i>Y. A. Gilboa</i> 77
The Angel (From the Poems of Lermontof)	<i>Sol Ash</i> 83
A Poem by S. D. Luzzatto On Abigail Linda	<i>A. R. Malachi</i> 84
Sol Ash At Seventy-Five	<i>A. Divshory</i> 85
Hanukah — Its Many Names and Connotations	<i>N. Zelnik</i> 86
The Month In Review	<i>I. Mishael</i> 89
Israeli Kaleidoscope	<i>Yanetz Rammgal</i> 93
News	95

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

בַּצְרוּן

נוסד עלידי חיים משרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

שנה כ"ז (כרך נ"ג) כסלו, תשכ"ו חוברת ב' (255)

אל קוראי ה"בצרון"

החבורת הנוכחית מופיעה ב־32 עמוד — בפעם הראשונה בתולדות הירחון. אנחנו מוציאים את החוברת המצומצמת בלב כבוד וברוח נכאה בגלל המצוקה הכספית שהננו נתונים בה והחובות המרובים שנצטברו בגלל היוקר המאמיר וההכנסה שנתמעטה.

ה"בצרון" עמד על משמר טפוהתנו במשך כ"ו שנה. הרבה התלבטויות התלבט עד שהגיע עד הנה ונכנס לשנת הכ"ז לקיומו. אולם על אף כל הקשיים ומאבקי־הקיום הקשה לא הניח את המערכה. גדולים וטובים עמדו על תרומתו החשובה של ה"בצרון" לספרות, למחשבה ולמחקר העבריים. לא היה סופר וזוקר בעל שעור־קומה שלא השתתף ב"בצרון" מאז היווסדו בשנת תרצ"ט ועד היום.

ירחוננו — הירחון העברי הראוי לשמו היחיד מחוץ למדינת ישראל — מבקש להמשיך במסורת המפוארת שלו. טובי הסופרים העברים בני זמננו הבטיחו את השתתפותם בו. בתיק המערכת מסות ומחקרים עשירי הגות ומרחיבי אפקי מחשבתנו. ה"בצרון" נועד למלא תפקיד ירחון שנענה לבעיות הדור והמשקף את הליכות חיינו וספרותנו. אנו תקווה שקוראינו וידידינו הנאמנים יבואו לעזרת הירחון ויתנו יד למאמצינו לבססו על יסודות מוצקים. ייחלצו כל מוקירי הירחון בכל אתר לגייס חותמים חדשים ולעודד את המוסדות והארגונים, האגודות והקהילות לתמוד במפעלנו כדי שנוכל לקיימו עוד ימים רבים ככלי מחזיק ברכה לספרותנו ולתרבותנו על אדמת אמריקה.

המערכת

על הפילוסופיה העברית העתיקה — הרהורים ובירורים

תא אחוה לך היכא דנשקי ארעא
ורקיעא אהדדי (ב"ב עה, א)

מאת ישראל אפרת

א. פילוסופיה של פילוסופיה

וודאי, הרצאה פילוסופית, ראציונאליסטית או על-ראציונאליסטית, אבל דבקה ומחוברת, בעלת רציפות רעיונית — אין לחפש בתנ"ך על השטח. הספר המקראי המתקרב ביותר להרצאה מעין זו הוא קהלת, אבל הוא יחיד ומיוחד. המוג המקראי הוא לירי מדי, והנשימה קודחת מדי, בשביל שיחה מתונה ורגועה. וביחוד הנבואה שכל כולה מכוונת למעשים וללב. אבל להט אתי זה עולה בהכרח מתוך השקפה מסוימת קוסמולוגית או תיאולוגית התוססת ומשפעת בטמון, והמחקר הפילוסופי משתוקק לרדת ולהגיע אל שכבה עמוקה זו העשויה להסביר ולקשר את הפסוקים שמלמעלה. הוזה אומר, פילוסופיה יש אלה שצריך להעלותה.

שפינוזה אומר: מחשבות שאינן קשורות קשר סבתי גורמות כאב. על זה יש להעיר שכאב זה של אי-קשירות איננו תמיד פסול ולא-רצוי. שכן כרוך הוא בסוד כל האמנות. וגם בפילוסופיה. עדים הם הלפני-סוקראטיים, ובאירופה — פאסקאל וניצשה ואחרים. מחט הפתאומיות דוקרת ומגרה את התחושה וקורעת את העיניים מתוך תמיהה. אלא שיש משהו שניתן לקרוא פילוסופיה של פילוסופיה, והיא באה אחר כך לגלות מה שחשה התחושה המגורה, מה שראו העיניים הקרועות, לגלות את הקשרים והגשרים, את הרמיזות ההרדיות של ראשי הפרקים שהם בלבד בתת-מודע היוו את המסכת המקורית. מבחינה זו מסתברת מימרתו של עמנואל קאנט שיתכן להבין את אפלטון יותר משהבין אפלטון את עצמו.

להבנה זו לגבי התנ"ך מעל כתפות דורות של הגות והתפתחות לשון — וייסלח לי אם הרהבתי רב מדי — שאפתי.

ב. האתיקה היוצרת

במונח „אתיקה יוצרת“ כוונתי לשני דברים. ראשית, להפריך מה שאפשר לכנות „אתיקה סילוגיסטית“ שעל פיה התהליך המוסרי הוא קודם כל הפשטת מצב נתון ומסובך, שכן כל המצבים במציאות הם סבך של תנאים ואיזונים פסיכיים וחברתיים משתנים לרגעים עד אין סוף, עד שאין סתם גניבה או גזילה „טהורה“. ובכן קודם-כל הפשטה ואחר כך ייחוס המצב לחוק כללי של התנהגות, ואז ההכרעה המעשית. תהליך סילוגיסטי זה איננו בכלל תיאור אמתי של חשיבה, שאיננה כל כך הדרגתית, אפילו בעולם המדע, השתרכות מהקדמה

גדולה להקדמה קטנה ואו לתולדה או המסקנה. המונח בא להדגיש שאנו מגיבים על כל מצב מוסרי כחטיבה שלימה ללא הפשטה והעברה — הדגשה תואמת את החשיבה האינטואיטיבית-פרטית המקראית. ועל כן אין חוקים מן המוכן שממלאים תפקיד מודע, שמתייצבים בכל מצב ודורשים מאתנו בניעה וציות, אלא תמיד מלא השטח המוסרי פעילות חפשית יוצרת המגיבה באורח בלתי אמצעי בעשה או בלא תעשה. על המרחק בין החוק הכללי המופשט שקל לקבלו לבין נתינת ענין לחוק זה במצב מסוכם ממשי כבר עמד אפיקטטוס הסטואי, אלא שדווקא מטעם הקושי הזה ומטעם האי-ריאליות של חשיבה סילוגיסטית אין זה מתן ענין אלא יצירה חפשית ספונטאנית. שנית, מבחינה הסמכות, כוונתה של „אתיקה יוצרת“ היא שהקול האתי במעמקיו של אדם הוא כולו שלו וגם כולו אלהי, לפי ההזדהות של אני-אנכי. האדם מוצא את הצו המוסרי אימננטית ושומעו טראנסצנדנטית. ומכאן קולו השליט של צו זה וסמכותה הריבונית של ההכרעה המוסרית, סגולתה להיות מה שקאנט קורא חוק אוניברסאלי. אחרת מה משמעותה של הכרזת הנביא „כה אמר ה'“ בו בזמן שהתאמץ לנער מעל עצמו את התפקיד הנביאי?

אמנם הפרופ' מארווין פוכס, במאמרו ב־ Commentary (יולי 1965) על ספרי „הפילוסופיה העברית העתיקה“, בגירסתו האנגלית, סבר שכאן הונחת הקדושה, שכן אני ואנכי ברגע של הכרעה מוסרית נפגשים. אבל פגישה זו היא רק מומנט ברייתמוס ורק התגברות ולא הונחה; כי גם הקדושה, תוך הרגשה של אי-כדאיות אנושית וחסרון כוח להאמין בגילוי, איננה נעדרת. לא רק אברהם אבינו שאל: במה אדע כי אירשנה (בראשית טו, ח), ולא רק גדעון התחנן: אם נא מצאתי חן בעיניך ועשית לי את שאתה מדבר עמי (שופטים ו, יז), ממש כמו שהאמלט נאבק עם ספיקותיו שמא אין הרוח אלא חזון תעתועים. ההיאבקות מושרשת פסיכולוגית בעצם החווייה. אין המלים „כה אמר ה'“ — והרי זהו פירוש כל הכרעה מוסרית — מופטרות אלא מתוך לבטי מעמקים בין ספיקות ואי-בטיחות ובין קול החזון הפנימי-חיצוני או החיצוני-פנימי הכובש. כך שהקול האתי הוא איחוד מיסטי, רב המתיחות הדתית, של שני הניגודים קדושה וכבוד. אמרתי מיסטי, משום שאיחוד פאראדוכסאלי זה מסמן כל חווייה דתית עמוקה. מה זאת מיסטיות? מצד אחד — עמוק עמוק מי ימצאנו, מלמעלה לידיעה, ומאידך — איחוד ומיוזג גמור עם השלמעלה מזה, אני והו, אני-אנכי. כלומר קדושה וכבוד. אין מיסטיות חד-צדדית.

ושוב יש שכאבו: הזדהות — היום אין זאת חלילה אידולאטריה עצמית? לא, ושוב רק רגע של ריתמוס, רק פיסגת גל שמיד הוא נופל. איך אמר ארגוסטינוס: „אני רועד ואני בוער. אני רועד כשאני מרגיש שאינני כמוהו (כאלהים). אני בוער כשאני מרגיש שאני כמוהו“. והרעד והאש באים חליפות. ואיפה האידולאטריה? וצדיק אחד אצלנו כך היה אומר: יש צורך בשני כיסים. באחד יהיה תמיד פתק וכתוב עליו ואנכי עפר ואפר, ובשני — בשבילי נברא העולם. ולחשש אדם-אל אין כאן מבוא כלל.

ג. חטא וחרטה

הפרופ' פוכס שואל, אם אין חוקים קבועים מה זה חטא, ומה פשר תוכחתם וזעמם של הנביאים? ואולם כשם שההסתכלות המוסרית כולה שלי באורח יוצרני, כך גם החטא — איננו הפרתו העיוורת של צו אונבירסאלי שאני חייב להיכנע לו אלא כולו שלי ובאורח הורסני, הפרת קולי שלי האלהי-האנושי. וכך גם החרטה — כולה שלי ולא התפייסות וציות. כי איך אוכל להתחרט על מה שאין אני עצמי מרגיש כחטא? והרי לעמקה של הרגשה זו או הכרה זו בחטאיותו של חטא שאפו הנביאים להגיע כשקראו לתשובה. ובכן גם כאן במעגל זה של חטא אין סטייה וכניעה עיוורת לגבי חוקים קבועים חיצוניים אלא דראמה של הכרה, בריחה מאלהים לתרשיש וחזרה בעינים יותר צלולות. והכל מבפנים, זאת אומרת בפנים הפתוח.

ד. המחשבה והמנפרה

אבל שואל הד"ר מ. ז. סולה במאמרו ב"הפועל הצעיר", ט' באדר א' תשכ"ה, "מה נעשה לפסוקים ולכינויים כמו אל קנא, אל נקמות, פוקד עוון אבות על בנים, צרור את המדיינים, לא תחיה כל נשמה ועוד ביטויים כיוצא בהם?" וודאי שיש ביטויים צורמים וגם מעשים צורמים. אבל הרי גם אלה באו מתוך השקפה של קנאות או נקימה מוסרית, וזהו הנידון. אלהים בתור צדק אינסופי מוכרח להיות מתוך העיקרון קנא ונוקם. שכן מנה יתירה של רחום וחנן מקלקלת את השורה הקוסמית שהיא לפי ההשקפה הנביאית חוק הסיבתיות המוסרית. ועל כן אין התנ"ך יכול להיות ספר הסליחה והמחילה הגמור, כלומר של ביטול אותו חוק שהתורה והנבואה והכרוניקה המקראית משותתות עליו. בכל אופן כל ה"צרימות" האלה מעידות רק על מנסרה מוגבלת זמנית לתפיסת מחשבה גדולה, וגם על נפש המאזנים הרועדת, המתנועעת בכל הדורות עד יאוש ואיננה מוצאת לה מקומה החבוי בין כיפת האמצעים לבין כיפת המטרה.

ה. אתיקה מטאפיסית

התפיסה האלהית כ"אתיקה טהורה" או כ"אתיקה עצמה" וההיגד ש"האתיקה היא עצמה נתפסת כאלהים" אין משמעותם צמצום הדת לאתיקה, ופירוש כזה או היסק כזה מפליאים ומצערני מאד. כוונתי היתה רק לתת ביטוי לתגובה שלילית-יסודית על החשיבה הראציונאליסטית הבינימית, גם בספרותה הפילוסופית וגם בספרותה הליטורגית, שאלהים הוא שכל או ידיעה, "השכל הנעלם מכל רעיון", "יודע ודעתו ידוע" בלשונו של ר' אברהם אבן עזרא (ראה ספרי זה העברי עמ' 132, 159). עמדה זו שהושפעה משלטון אריסטו היוותה לדעתי סטייה חמורה מדרך החשיבה המקראית והוליכה אל אלהות סטאטית שבעצם אין לה כל מגע ושיח עם העולם והאדם. וכל מגמתי היתה להעביר את התיאולוגיה שוב על פסים מקראיים-אתיים ולהתניע אותה על דרך חדשה, אותנטית יותר ופוריה יותר כי היא דרך אנושית יותר. אבל תיאולוגיה היא נשארתי כי מכל שלש הגישות אל האלהות — כוח, חכמה וצדק — אין בשלוש עשרה המדות המקראיות אף (סוף בעמוד 82)

גורמי התנחלות בני ישראל בהרי יהודה

מאת מנשה הראל

הרי יהודה מתמשכים מהר בעל-הצד אשר בגבול שומרון בצפון, ועד עמק באר-שבע בדרום ואורכם כ-90 ק"מ, ומשתרעים מהשפלה במערב ועד בקעת הירדן וים המלח במזרח, ורחבם כ-40—50 ק"מ. הרי יהודה מתחלקים לשלושה גושים: גוש הרי חברון בדרום, שאורכם כ-50 ק"מ, הרי ירושלים במרכז לאורך 20 ק"מ, והרי בית-אל בצפון לאורך כ-20 ק"מ. גובהם הממוצע של הרי ירושלים הוא כ-800 מטר על פני הים והם מתרוממים ועולים, צפונה להרי בית-אל ודרומה להרי חברון, ומגיעים לגובה שלמעלה מ-1,000 מטר בשני המקומות. במת הרי יהודה הולכת וצרה בסביבות ירושלים, ומתרחבת במידה רבה בהרי בית-אל שמצפון, ואילו לצד הרי חברון רכס ההר מתחלק לשתי שלוחות: לדרום-מערב לבאר-שבע העיר, ולדרום-מזרח לחבל ערד. מבנה זה גרם לכך שבהרי יהודה עוברת דרך ראשית היוצאת משכם באכה באר-שבע¹, אולם במת ההר בצפון יהודה ושלוחות ההר בדרום, איפשרו סלילת מסילות נוספות בהן הן בעבר והן בימינו. אי לזאת הרי ירושלים מסתעפים מערבה בשלוש שלוחות המשתפלות והיורדות ימה: שלוחת בית-לחם—ביתר, שלוחת צובה—קרית יערים, ושלוחת גבעון ועמק אילון. אף בהרי בית-אל קיימות שלוש שלוחות המשתפלות מערבה למישור החוף, כלל שלוחות אלה גרמו לבנין מסילות בעבר וכבישים בימינו על גבי השלוחות או במדרונותיהן.

תנאי אקלים של הרי יהודה מושפעים מהקירבה למדבריות הנגב ובקעת ים-המלח, מותנים במרחקם הרב מהים התיכון, ותלויים בגבהם הרב מעל פני הים התיכון. לפיכך כל החבלים המונחים בדרום הרי יהודה וממזרח לקו פרשת המים, תנאי אקלים יהא שחון וחרב, וכל החבלים הקבועים בצפון הרי יהודה וממערבם תנאיהם לחים וגשומים. עובדה אקלימית זו גרמה לכך שהרי חברון המשתרעים לאורך כ-50 ק"מ, ישוביהם היו מעטים בעבר ואף דלים בימינו, ואילו ישובי הרי ירושלים ובית-אל היו והינם רבים אף בימינו. ישובי הרי ירושלים רבים, הן מפאת מציאות הבירה בהם, והן בגלל שלוחותיהם הפונות מערבה אל הים התיכון, שהוא מקור הגשמים והברכה. ישובי הרי בית-אל רבים הן בגלל רמתיותם הנרחבת ושלוחותיהם המשתפלות מערבה עד מישור החוף, ובעיקר מפאת מיקומם בצפון הרי יהודה, עובדה הגורמת לספיגת גשמים רבים וכתוצאה מכך אדמתם פוריה יותר.

ההבדל הטקטוני

ביהודה קיים קימרון גדול אחד המתמשך לאורך למעלה מ-100 ק"מ, ואילו בהרי שומרון והגליל, קיימים גם קמרים וגם קערים ובמיוחד שקעים. עובדה זו

מקשה על הגישה להרי יהודה וכן גם על העיבוד החקלאי בהם. שעה שבשקעים הרבים של הרי שומרון והגליל וברכסיהם הקירטוניים הרבים שבקערים ניתן לעבד עיבוד חקלאי נוח, ועמקים אלה אף שימשו בתוואי נוח לדרכי מעבר לשירותים².

ההבדל הסטרטגרפי

הרי צפון הארץ בנויים סלעים מתקופת הקרטיקון חתהתון והעליון, ושכבות צעירות אחרות מתוך השלישון ואילך, דהיינו סלעים רכים וקשים המשמשים בערבוביה. הרי יהודה לעומתם עיקרם סלעים מגיל הקינומן והטורון, דהיינו סלעים קשים בדרך כלל, עם רבדים דקים של חרסית חוור-מוצא ומעט סלעי קירטון פריכים. החתך הבא בסלעי הקינומן של ירושלים יסביר לנו את טיב הסלע:

בקינמן העליון קיימת אבן גיר חוורית ונארי. סלעים רכים אלה ניתנים לחציבה בנקל וכן נוחים הם לעיבוד חקלאי. אולם סלעים אלה קיימים בחבלים מצומצמים ביותר מצפון, ממערב ומדרום לירושלים.

בקינמן התיכון קיימים סלעי גיר קשים המכונים דולומיט ומלכה, ובתשיתם קיים חוור-מוצא הפריך ושאינו מחלחל מים. בחבל זה קיימות מדרגות טבעיות (טרסות) רבות ורחבות יחסית, מפאת שיכבת חוור-מוצא, שהיא אף מתפוררת לאדמה נוחה לעיבוד חקלאי, וכן קיים כאן שפע מעיינות בגלל אטימות החוור לחדירת מי הגשמים.

בקינמן התחתון קיימים סלעי גיר ודולומיט קשים ביותר, ולפיכך נמצא כאן מדרגות טבעיות צרות ביותר, וקירות זקוקים של הסלעים במדרון ההר המתהווים גורם מונע לעיבוד חקלאי, והמעבר דרכם ובהם קשה ביותר.

ההבדל הטופוגרפי

הרי יהודה נמנים בין ההרים הגבוהים ביותר של הארץ, וההרים השלמים ביותרם במבנם והאחידים בצורתם בכל הארץ, כי אין שום גיא חוצה את הרי יהודה למלוא רוחבם כבשומרון או כבגליל התחתון. הקימרון הארוך ברכס ההר שכוונו הוא צפון-צפון-מזרח — דרום-דרום-מערב גורם לכך, שהרי יהודה מהווים עמוד שדרה, אשר בשיאו עובר קו פרשת מים אחיד למלוא אורכו, עובדה שאין מושלה בשאר הרי הארץ. הינשאותם של הרי יהודה מעל פני סביבתם, ובמיוחד מציאות שקע ים-המלח העמוק ביותר בעולם ממזרחם גורם לכך, שבהרי יהודה קיימים מדרונות תלולים הן למערב — לשפלה, ובמיוחד למזרח — לשקע חירון וים-המלח³. מבנה זה בנוסף למדבריות האופפים את הרי יהודה מדרום וממזרח, הביאו לידי כך, שהרי יהודה שימשו כמבצר טבעי בפני כל פולש בכל תולדותיהם. מאידך, הרי שומרון והגליל התחתון הפרוצים והמבותרים על ידי שקעים מעבריהם השונים, שימשו מטרה נוחה לכל אויב ופורץ שעבר את הארץ לאורכה ולרוחבה.

ההבדל האקלימי

הרי יהודה הם ההרים השחונים בין הרי צפון הארץ, וזאת משום קירבתם

לנגב היבש והחרב. שחינותם של הרי יהודה נקבעת אף עקב ריחוקם מהים התיכון:

הרי חברון, ירושלים ובעל חצור רחוקים כ-53 ק"מ מן הים התיכון. הרי גריזים ועיבל בשומרון — כ-40 ק"מ. הר המירון בגליל — כ-30 ק"מ. אף הר החרמון שבגבול סוריה מרחקו כ-46 ק"מ מהים התיכון בלבד. כמו כן הרי יהודה הגבוהים חוסמים בפני הרוחות הרוויות אידי מים הנושבות ממערב, ומאידיך הם סמוכים לשקע ים המלח העמוק. לפיכך מדבר יהודה הוא רחב ביותר, באשר שיאי הרי יהודה רחוקים כ-27 ק"מ מים המלח ורוחב המדבר בהם מגיע ל-20 ק"מ. הר בעל חצור בשומרון רחוק 22 ק"מ מהירדן והמדבר במזרחו משתרע לרוחב 12 ק"מ. פרשת המים בגלבע מרחקה כ-14 ק"מ מהירדן, והמדבר שבמזרחו, משתרע לרוחב 3 ק"מ בלבד^(*).

עובדות אלה גורמות לכך, שכמות המשקעים השנתית מגיעה בצפון הרי יהודה ל-700 מ"מ ובדרום ל-200 מ"מ בלבד, ואילו במערבם גם כן כ-700 מ"מ ובמזרחם כ-100 מ"מ בלבד. לעומת זאת בהרי שומרון הנמוכים יותר מהרי יהודה, על אף זאת שהם נמצאים מצפון להרי יהודה, כמות משקעיהם השנתית מגיעה ל-70 מ"מ וכמות דומה נמטרת על הכרמל הסמוך לים התיכון, ואילו בגליל התחתון הנמוך ביותר בין הרי הארץ, שוקעים כ-500 מ"מ משקעים בשנה, ובהרי הגליל העליון, הגבוהים ביותר בארץ והצפוניים ביותר שוקעים למעלה מ-1,000 מ"מ משקעים בשנה.

עובדה אקלימית זו הביאה לכך, שבקרבת מקום למזרח קו פרשת המים של הרי יהודה, ומדרום לשיאי הרי חברון משתרעים מדבריות, ובגבולם לא קיימים ישובי קבע רבים, אלא ישובי רועים ומגדלי מקנה חצאי נוודים^(*).

הישוב ביהודה

הגורמים הפיסיים והאקלימיים שהזכרנו קבעו את מידת התפשטותם של הישובים בהרי יהודה, דהיינו טרשיותם של הרי יהודה וסמיכותם למדבריות הנגב ומדבר יהודה, ומדרונותיהם התלולים לכל עבר, צימצמו והגבילו את אפשרות היאחזות הישוב בהם. לפיכך מאמץ האדם להתנחל בהרי יהודה ולהתישב בין סלעיה היה גדול כמה מונים, הן בהתנחלות בשומרון והן מההתישבות בגליל. אם כן מה הן הסיבות להתנחלות האדם בהרי יהודה, היכן יו מקומות התישבותם, ובאלו תקופות התפשט הישוב בהם?

גורם חשוב להיאחזות הישוב בהרי יהודה היה המסחר הבינלאומי. לאורך פיסגת הרי יהודה נמתחה בעבר מסילה ראשית הקיימת גם בימינו, שנתיבה הוא: שכם, בית-אל, ירושלים, בית-לחם, חברון ובאר-שבע. מסילה חשובה זו שנקרא לה בשם "דרך האבות" משום שאבותינו עברו בה בדרךם מארם נהריים לארץ כנען ומצרים, נתחברה לשתי דרכים חשובות בצפון: ל"דרך המלך" המקראית שהגיעה עד נחל יבוק בגלעד ומכאן הסתעפה לעמק שכם; ול"דרך הים" שנסתעפה מעמק יזרעאל ועברה מהעיר יזרעאל דרומה לעין-גנים (ג'נין) ועמק דותן בואכה שכמה. אם כן, "דרך האבות" שימשה כאלטרנטיבה טובה ביותר הן

ל"דרך המלך" שקישרה את ארם נהרים דרך הרי עבר הירדן המזרחי ואילת למצרים; והן ל"דרך הים" שעברה מארם נהרים דרך עמקי הארץ, מישוריה חופה בואכה מצריימה. האלטרנטיבה ל"דרך המלך" מעלתה היא בכך, שהחל מנחל יבוק דרומה "דרך המלך" עברה בגבול המדבר השחון והקשה למעבר, וכן החשש מפני התקפות שודדי המדבר שוסי השיירות היה רב בחבל ארץ זה. מעלתה של "דרך האבות" בהשוואה ל"דרך הים" היתה בכך, שבדרך הרי יהודה לא היו שדות מזרע רבים כבעמקים ומישור החוף, ולפיכך היה קל לנוודים מגדלי המקנה לעבור בהם, ללא הכרח לשמור על המקנה לבל ישחית את יבול השדות. כמו כן שיירות המסחר איגפו דרך זו ונמנעו מתשלום מס לישובים שחלשו על "דרך הים". מאידך, מבאר-שבע דרומה לכיוון מצרים עברה דרך מסחרית ראשית ודרך לשיירות מקנה, דהיינו לאורך "דרך שור", שעה שב"דרך הים" שהיתה דרך צבאית בעיקרה, עברו שיירות מלחמה בעיקר. (ידוע ש-9 מכל 10 שיירות המעבר המעבר שעברו בתוואי "דרך הים" בכל תולדותיה היו שיירות מלחמה).⁹ חשיבותו הנוספת של עמק שכם כצומת לנתיבות המסחר והנוודים היתה בכך, שלכאן הגיעה דרך המסחר החשובה והראשית, דהיינו דרך שיירות הבשמים וחפצי המותרות, שעברה מן המזרח הרחוק דרך המפרץ הפרסי, ודי סירחאן ורבת-עמון לעמק שכם אשר בארץ כנען בואכה מצריימה. לפיכך במסילה זו, ב"דרך האבות" עבר אברהם אבינו בדרכו מפרן ארם לעמק שכם, חברון ובאר-שבע לארץ מצרים. גם יעקב אבינו המשיך בתוואי זה דרומה בעברו אף נחל יבוק, שכם, בית-אל, בית-לחם לבאר-שבע. אף אורחת המסחר הישמעאלית שבאה מן הגלעד, קנתה את יוסף מאחיו בעברה במסילה זו. פרט חשוב נוסף הוא, שמלכי מצרים בתקופה הכנענית קיימו מסעות רבים, בעברם בדרך השפילה אל לב הרי יהודה ועמק שכם לגלעד, הן לשם השתלטות על המלכים, הרוזנים והשליטים הכנעניים והאמורים, והן לשם מעבר נוח אל "דרך המלך".¹⁰

אם כן ראשית ההתנחלות בארץ יהודה נעוצה בשיירות המסחר והנוודים שעברו לאורכם, בדרכם מארם נהריים לארץ מצרים ובחזרה, או חצו את ארץ יהודה בהרי ירושלים בדרכם מ"דרך המלך" ומדבריות ערב אל "דרך הים" או בחזרה. לפיכך מוצאים אנו ניצני ישוב מעטים בהרי יהודה בתקופה הכנענית, שעיקרם שירתו את שיירות המסחר והנוודים, ואף עסקו בחקלאות ובמלאכה. דלילות הישוב בהר בתקופה זו היתה, משום היעדר העבות שכיסה את רוב סלעי ההרים, הטרשים הרבים שמנעו עיבוד חקלאי, ומקורות מים חיים דלים שנבעו בהרי יהודה. עיקר ההתיישבות בהרי יהודה החל עם התנחלות בני ישראל בארץ כנען, ועל ידי שבטי ישראל. אם כן מה הן הסיבות והעדויות לכך?

בני ישראל נדדו במשך ארבעים שנה במדבריות סיני והנגב, ובמשך עת שהותם במדבר, נכשלו במלחמותיהם עם יושבי ארץ הנגב, העמלקים, האמורים והכנענים. לפיכך, קבוצות קטנות משבטי הנוודים ניסו להיאחז בספר של הרי יהודה הסמוך לארץ הנגב, והמשיכו באורח חייהם כחצאי נודדים דהיינו כמגדלי מקנה ועובדי אדמה גם יחד.

בעלות בני ישראל לארץ כנען, העמקים והמישורים של הארץ היו מיושבים ברובם על ידי שבטי הכנענים ושאר יושבי הארץ. לפיכך נאלצו בני ישראל להיאחו בהר המיוער, הטרשי והדל בשטחי אדמה חקלאית ובמקורות מים חיים רבים.

עם התיישבות בני ישראל בהרי יהודה, הוקפו ההרים על ידי אויבים רבים: כנענים ופלשתים במערב, עמלקים ואדומים בדרום, מואב ובני עמון במזרח. לפיכך כורח המציאות הביא את בני ישראל, שהיו אמונים על עיבוד חקלאי במדרגות (טרסות), לידי כך שהמציאו את שיטת הגידולים החקלאיים באפיקי הנחלים של מדבריות סיני והנגב במשך שני דורות לשהותם בהם, והיו אמונים להוציא מים מן הסלע החרב במדבר להיאחו בהרי יהודה. לאור עבר רב-מעש זה, החלו בני ישראל לפתח תרבות של חקלאות המדרגות (טרסות) בהרי יהודה, שאת עקבותיהם אנו רואים כיום בכל רכס, שלוחה ומדרון. מאידך, מתנחלי ישראל פיתחו שיטה של אגירת מים במעיינות הדלים של ההר, על ידי חפירת ניקבות ומנהרות בלב ההר לשם העשרה והעלאת תקופת מימי המעיינות. עמל נמלים על-אנשי זה, דהיינו דרוג של כ-70% מהרי יהודה במדרגות חקלאיות ("חליבת" המים הדלים של ההר, לא בלבד שהביאו את האכרים לגידול דגן, תירוש ויצהר לשם סיפוק צרכי ההר בלבד, אלא הביאו את מתנחלי הרי יהודה וירושלים לעצמאות כלכלית, עד כדי כך, שקיים היה אף יצוא של תירוש ויצהר מחבל ההר לארצות השכנות השחונות.

מעניין לברר מה הן התקופות בהן התפתח הישוב החקלאי בהרי יהודה, ומתי חלו בה תקופות של שפל כלכלי. מתברר איפוא, שהחקלאות ביהודה היתה מותנית בעלייתה ובירידתה של ירושלים הבירה. בימי זהרה וגדולתה הדתית והפוליטית של ירושלים נתרחבה ונתפשטה החקלאות וכללה את כל ישובי הרי יהודה, ובימי ירידת הבירה חרבה החקלאות.

נראה לנו שתחילת החקלאות האינטנסיבית ובנין המדרגות בהרי יהודה ובירושלים, החלה עם התנחלות בני ישראל בהר, לאור נסיון דורות רבים של עבודת אדמה אינטנסיבית בארץ גושן שבמצרים, ובנין מדרגות חקלאיות בשיפולי נחלי מדבריות סיני והנגב, שניזונו משטפונות הגאות בימות הגשמים.

בימי בית ראשון גדלה ירושלים הבירה, ואיתה יחד נתפשטו שדות המזרע מערבה לשלוחות הרי ירושלים ובית-אל, ודרומה אל במת הרי חברון ומדרונותיהם. שיא גידול הישוב בירושלים היה בימי בית שני, שעה שאומדן תושבי ירושלים הגיע ל-200,000 נפש. לפיכך בתקופה זו התרחב גבולה של ירושלים העיר צפונה, במקום בו בנו הורדוס ויורשיו שתי חומות נוספות. בעקבות התרחבותה של ירושלים התקיים שיא התפשטות תרבות חקלאות המדרגות בהרי יהודה בימי בית שני, בשעה שכפרי הרי יהודה שימשו עורף כלכלי לתושבי ירושלים, וסיפקו את מחסורם של עולי הרגל הרבים. עקבות מדרגותיהם נגלים עד היום בשלוחות המערביות של ירושלים ובמדרונות נחלי שזרק ורפאים במיוחד. לאחר חורבן בית שני הלכה ושקעה תרבות חקלאות המדרגות, כי בימי השליטים הנוכריים בארץ ישראל, ירושלים לא שימשה כבירה לתקופות ארוכות. לפיכך, האוכלוסיה

הקבועה של ירושלים וישובי ההר נטשה את נחלותיה המזונחות והתיישה במקומות נוחים יותר, דהיינו בחוף, במישורים ובעמקים, וכך נסחפה אדמת המדרגות ונהרסו הטרסות החקלאיות והן עומדות בשיממונם עד ימינו. אם נשאל מדוע תפוצת המדרגות בהרי יהודה רבה יותר מבהרי שומרון והגליל, הרי יתברר לנו שכלל הגורמים שמנינו חברו יחד והשפיעו על תרבות חקלאות המדרגות בהרי יהודה, והרי עיקר הסיבות לכך:

א. כמות הגשמים המעטה יחסית בהרי יהודה, הסמוכים הן למדבריות הנגב והן למדבר יהודה, ושנות הבצורת הפוקדות לעתים מזומנות את הרי יהודה, אילצו את תושבי הרי יהודה ועודדום לפתח שיטת חקלאות המדרגות, במדרונות הרים ובגאיותיהם. בפרט אם נזכור שבני ישראל בהיותם במדבריות סיני והנגב במשך 40 שנה סגלו לעצמם את שיטת עיבוד האדמה בנחלים, על ידי פיתוח שיטת עיבוד מדרגות הגיאיות, שניזונו משיטפונות גשמי החורף.

ב. בהרי הגליל ושומרון נפוץ ביותר סלע הקירטון הפריך והנוח לעיבוד, ולא היה צורך בדירוג בעיבוד החקלאי; שעה שבהרי יהודה רבים סלעי הגיר והדולומיט הקשים כצור ותהליך הוצרות הקרקע בהם איטי למדי לפיכך. על כן היה הכרח לבנות מדרגות בהרי יהודה, לשם יצירת קרקע ולשם מניעת סחף קרקע גם יחד. ואכן, אם בשומרון קיימות עוד מדרגות עיבוד, הרי זה משום קירבת שומרון ליהודה, ואילו בהרי הגליל, כמעט ואין אנו מוצאים מדרגות חקלאיות עתיקות בדרך כלל.

ג. הקארסט מפותח בשומרון ובמיוחד בגליל הגשום⁹. לפיכך הבלייה המהירה של סלעי הרי שומרון והגליל, כתוצאה מהקארסט המפותח בהם גרמה לכך, שבשומרון ובגליל קיימים עמקי קארסט רבים ופוריים. ואילו בהרי יהודה, שעקב תנאי אקלים השחון יותר, הקארסט אינו מפותח ביותר, ולפיכך קיימים כאן שדות טרשים נרחבים המונעים עיבוד חקלאי. מאידך, בסלעי הגיר הקשים של הרי יהודה התופשים את מרבית שטח ההר, נתפתחו מדרגות טבעיות הנמשכות ברציפות לאורך מאות מטרים. הרצון העז של תושבי הרי יהודה להיאחז בקרקע ולמנוע סחף מהמדרגות הטבעיות האלה, המריצים לבנות גדרות בקצות המדרגות, כדי למנוע אבדן קרקע ועל מנת לנצלם לעיבוד חקלאי.

ד. הרי שומרון והגליל הסמוכים למרכזי השבר והשקע הגדולים של בקעת הירדן, העמקים והשבר הגדול בים התיכון, הושפעו משקעים אלה ולפיכך קיימות בהם בקעות טקטוניות רבות שבהן ניתן לפתח עיבוד חקלאי אינטנסיבי, ואילו הרי יהודה חסרים בקעות.

ה. הרי יהודה הם ההרים המבודדים ביותר טבעית, משאר חבלי הארץ. כמו כן תושבי הרי יהודה היו מבודדים מסביבתם ברוב תולדותיהם על ידי עמים נוכריים כגון: פלשתים, כנענים, כותים, אדומים, הליניסטים וכו'. לפיכך תושבי הרי יהודה נאלצו להיות יחידה אוטונומית מבחינה כלכלית, במשך רוב תולדותיה ובמיוחד בימי חרום ומלחמה. ועל כן תושבי הרי יהודה השקיעו את מרצם ומאמציהם, הונם ואונם לפיתוח תרבות המדרגות.

ו. ירושלים ברוב תולדותיה היתה העיר הגדולה ביותר של הארץ, ובחלק ניכר מתולדותיה אף מרכז השלטון והדת. לפיכך המשיכה אליה ובמיוחד על ידי עולי הרגל הרבים, עודדה את תושביה ותושבי כפריה מסביב לבנות פרוזדור חקלאי שישמש עורף כלכלי.

ז. ירושלים כבירה, כמרכז דתי ואדמיניסטרטיבי, משכה אליה מעמדות סוחרים רבים, שנהרו אליה אף מעבר לגבולות הארץ, לקנות את תוצרת החקלאות ובמיוחד את התיירוש, היצהר והמקנה. לפיכך התאמצו תושבי הרי יהודה לגדל גפן וזית בכל אתר ואתר במדרגות החקלאיות: דגן בגיאיות, זית במדרונות התחתונים הברוכים בקרקע עמוק, וגפן במדרונות העליונים המכוסים בקרקע דל יחסית. כן הביאו את תוצרת הצאן מהספר המדברי למרכז המסחרי הגדול ביותר של הארץ — לירושלים.

עוזה ועוצמתה של ירושלים הבירה, או חולשתה ורפיונה היו תלויים ומותנים בכושרם של שליטי יהודה וישראל, לאחד את כלל שבטי ישראל מסביב לבירה הדתית והפוליטית בירושלים. בימי אחדות פריחה ושיגשוג משלו שליטי ירושלים על השפילה ומבצרי מבואות הרי יהודה, על ער מישור החוף ועבר הירדן המזרחי. ירושלים בימי רפיונה, הצטמצמו גבולותיה ואיתה גם יחד הצטמק הישוב בהר ובשפילה, במישור ובעבר הירדן המזרחי. בימי חולשה אלה, נעזבה החקלאות בכפרי הרי יהודה וניטשו שדות המזרע במדרגות. ירושלים בימי גדולתה היתה הלוח המקשר והמגשר בין סחר שכנותיה מדרום ומצפון, דהיינו בין ארץ מצרים לארץ שנער, ובין המערב והמזרח, כלומר בין סוחרי שיירות „דרך הים“ ו„דרך המלך“ והמפרץ הפרסי. ירושלים בימי ירידתה ובימי שקיעתה נעזבה וניטשה, ואיתה יחד דעכו הישובים החקלאיים ונהרסה תרבות המדרגות המפוארת, נעלמו שיירות המסחר וניטשטשו נתיבי המעבר בהרי יהודה. אומץ רוחה וגבורתה של אוכלוסית ירושלים והרי יהודה בימי בית ראשון ושני ובמיוחד חיטולם של תושבי ארץ יהודה העשוי ללא חת, עמדו להם לבני ישראל כתוצאה מהמלחמות הרבות שנלחמו נגד אויביהם במשך כל תולדותיהם.

-
- (1) י. קרמון, השפעות טופוגרפיות על דרכי התחבורה ביהודה, יהודה וירושלים, ידיעות החברה לחקירת א"י ועתיקותיה, עמ' 147, ירושלים תשי"ז.
 (2) ד. עמירן, קוי יסוד במבנה הארץ מצפון לביקעת באר שבע, ארץ ישראל, מחקרים בידעת הארץ ועתיקותיה, ד', עמ' 20. ירושלים תשט"ז.
 (3) י. שטנר, המורפולוגיה של הרי ירושלים, יהודה וירושלים, ידיעות החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה עמ' 141, ירושלים תשי"ז.
 (4) מ. הראל, מדבר יהודה, משרד החינוך והתרבות, מוסד סילד, עמ' 6, ירושלים, תשכ"ג.

- (5) ראה כנ"ל, מפת תחום המדבריות עמוד 8.
 Gardiner, A. H., The Ancient Military Road from Egypt to (6) Palestine, Journal of Egyptian Archaeology VI, p. 105, 1920.
 (7) מ. אבייונה, ערך „דרכים“, אינצקלופדיה מקראית כרך ב' עמ' 715, ירושלים 1954.
 (8) צ. רון, טרסות חקלאיות בהרי יהודה, עבודת גמר במחלקה לגיאוגרפיה של האוניברסיטה העברית ירושלים, 1964, (סטנסיל).
 (9) מ. הראל, נופי קרסט בארץ ישראל, טבע וארץ כרך ב' חוברות היו שבט-אדר תשי"ך.

שני שירים

מאת דוד אמדון

פרהיסטרייה

אני זוכר את עצמי מחכה,
מזין באלה מתקופת האבן,
ואני זוכר את עצמי מכה
בתבונה מדקדקת על התבן,
ואני מעזן ברצינות בשרפת
הגשרים הגדולים והקטנים,
ואני מקדם בשמחה את סופת
הנחשים השחורים והצפופונים,
ואני מתבונן לעשות דברים,
שאיש לא טרח לעשות לפני,
ואני מארגן מרוצי נמרים
בהירים וכהים לכל ירדני,
ואני מחכה למות הטוב,
שיחלף עלפני למקום אחר,
ואני כבד שוכח את הרב
ואת המעט אינני זוכר.

רגע לפני האחרון

הגוף הפציר בנפש: השארי
כאן. עוד יהיה
שמת. היום אפתח סופסוף את
כל בקבוקי הזין
הישנים. אפלו הקרקס
יבוא לכאן. אשיר לך
שירים שטרם שמעת. אבל הנפש
אמרה: מה אתה? כבר שכחת, שכל הנאתי
היא תנועה בזמן? עכשו
אני וזה מכאן. אתה בא
אתי אולא?

מסע באתיופיה *

מאת יהושע א. גלבוץ

בכל מדינה אפריקנית שאלתי לטיבו של הדגל. בדרך-כלל מסמלים צבעיו את נופי-הטבע ואנשי-היבשת. אולם באתיופיה אמרו לי, כי שלושת צבעי הדגל הלאומי (ירוק, צהוב, אדום) מסמלים, ראשית-כל, שלושת אלפי שנות-היסטוריה: כל צבע — אלף שנים.

ואכן, זו ההתרשמות העיקרית מהשהות של ימים מספר בממלכה שמדרום-מערב לים-סוף: אתה נושם כאן אוויר-קדמוניות. וההתרשמות הזאת מתחזקת כאשר באים הנגה לאחר סיור בשורה של מדינות אחרות, מדינת-„מתחילוה“, שאת שנות עצמאותן תמנה על אצבעות יד אחת. שם עדין מהדהד ברחוב רטט-לידה והאוויר רווי חידות-עתידי. באתיופיה, לעומת זאת, אופפים אותך סודות של עבר רחוק-רחוק.

וסוד ראשון: ביבשת זאת, שבמחצית המאה העשרים זכתה לכינוי „המתעוררת“ — כיצד נשתמרה בה ממלכת עתיקה, שמאו תקופת-התנ"ך ועד ימינו לא איבדה (פרט לפרקי-זמן קצרים) את עצמאותה?

חוקרים מחפשים את „הזמן האבוד“ של אפריקה, תוהים על „החלל ההיסטורי“ שנתהווה בתולדותיה. מלומדים שואלים: לאן נעלמו עקבות של דורות שלמים? ופה, ב„פינה“ צפופית-מזרחית של היבשת, לא נותקה הרציפות ההיסטורית והיא השאירה אותותיה לא רק במזכרות-אבן, כי-אם גם בדברי-כתב. מהי תצלומת הקיום של העם הזה?

ואם תניח להרהורך לעשות קפיצת-דרך מהעבר הרחוק אל מאת השנים האחרונות — ירבו סימני-השאלה. אירופה עשתה באפריקה כבתוך שלה: „חתכה“ שטחי-שליטה, חילקה שלל, שיחדה, שיעבדה, קנתה אדמות, התישבה, שירטטה גבולות לפי ראות עיניה. אנגלים, צרפתים, בלגים, איטלקים, ספרדים, פורטוגזים — הם קינאו והתחרו אלה באלה, אך בסופו של דבר „הסתדרו“ הלבנים ביניהם לבין עצמם עם נתחי היבשת השחורה. איך ידעה אתיופיה להישאר מחוץ לתחומי החלוקה הגדולה?

נופים ואגדות

וההרהורים עושים עוד קפיצת-דרך ומגיעים אל הדור שלי. כאן הם אפילו מתערבים עם „משהו אישי“. הנני נזכר, כי ארץ זאת ואומה זאת נתנו לנו — בני-נעורים — שעורים פראקטיים ראשונים ביחסים בינלאומיים. היתה שנת 1935. בחללה של העיר היהודית-פולנית הקטנה נתעופפו שמות כגון אביסיניה (חמש), אדיס-אבבה, הנגוס היילה-סילאסיה. שמות רחוקים ומזרחים, שנעשו בבת-

* מחבר רשמי-מסע אלה ערך לאחרונה סיור בשבע מארצות אפריקה. „מסע באתיופיה“ הוא פרק מספרו „אוהורו — ימים ולילות באפריקה“, המופיע בימים אלה בהוצאת „מסדה“ בתל-אביב.

אחת קרובים ואינטימיים. על-פיהם למדנו לא רק אכזריותם של הכובשים, כי-אם גם אדישותו וצביעותו של עולם. וב-1936 ידענו כמעט בעל-פה את נאמו המזעזע של הקיסר היילה סילאסיה בז'נבה, לפני חבר-הלאומים, על אשר אירע לארצו (הנידחת, הנחשלת) מידי הכובש (מייצג-הציביליזאציה) — וכולנו היינו לצד אתיופיה...

עכשו אני בתוכה. מצויים פה מראות-נוף מופלאים. הומירוס כתב, כי אלי-יוון, עיפיים ממריבותיהם, היו באים מהאולימפוס לנוח באתיופיה... ארץ רחבת-ידיים, שלאוריה השונים יש מה להראות למסיר. אומרים, כי זו מולדת-הקפה — ובאזור קאפה, שמשם לקוח שמו של צמח המשקה הריחני, גדל הקפה פרא בהרים. אדיס-אבבה עצמה, שפירושה פרח חדש ושנוסדה ע"י הקיסר מנליק השני ב-1886, היא עיר נאה, בעלת כחצי מיליון תושבים, אף-על-פי שמכונים אותה "הכפר הגדול-ביותר באפריקה". היא מעניינת ומשעשעת בתערובת של חדיש-שבחדשים — בניינים שסגנונם מועתק מכרכי אירופה ואמריקה — ושל מיבני-מגורים פרימיטיביים-ביותר, כאותן הסוכות העגולות הקרויות "טוקול". ארץ הרים — "גגה של אפריקה". ארץ מוצאו של הגילוס הכחול... אבל יותר מכל מציעה אתיופיה למבקר — היסטוריה.

היא מוצעת לך בפועל-ממש. אך תצא מהמלון — יקיפו אותך רוכלים, שמרכולתם — היסטוריה ואגדות קדומות. ובעיקר "מגלגלים" כאן את הביקור של מלכת-שבא אצל המלך שלמה. סיפור זה רקום על מפות, מצויר על קלף, יצוק בתכשיטים, חרוט בעץ — וניכר, שהוא חרות בתודעת-העם. בזכות התודעה הזאת הנני מרגיש "בבית".

מורשת-האגדות שלנו שומרת מאורע-קדומים זה מתוך "התאפקות". הפורייטאניזם שלנו! אולם האתיופים לא חוסכים ממנו כל מיני סממנים רומאנטיים. מסעדה של מאקדה — היא מלכת שבא — אל החכם מכל אדם" היה אמנם, ביסודו, מסע של ביוזם ופוליטיקה, אלא שאהבה הטילה עליו חותמה. שיקולים מלכותיים נתמזגו עם יצרי גבר ואשה. משא-ומתן מדיני-מסחרי נתפתח ונתהדק עד שנהפך — איך לומר בלשון-ימינו? — לברית ביולוגית.

בתחילה ודאי היתה רק "קורטואיה" טרקלינית-דיפלומאטית. כתלי-הארמון ספגו חילופי מחמאות ומילות-נימוס. אחר-כך היו התנצחויות בשנינויות-לשון בין המלך והמלכה. היא קדה לו חידות והוא פתר. היה זה שעשוע חביב על עברים ועל אתיופים קדמונים (ואומרים: גם בימינו). מין משחק "פקח מוח". אך חכם — עיניו בראשו. ראה המלך החכם, כי מאקדה זאת היא לא רק מלכת-ארץ, כי-אם גם כעין מלכת-יופי. ה"פלירט" נתלהט. היפהפיה המלכותית הקדמונית ידעה היטב את המשחק של "הסתיוגיות" ושמירת-דיסטאנץ, המגבירות את המשיכה של הצד-שכנגד. הדם נתגעש... וקיצרו של דבר, בפרוזה פשוטה: היא הרתה לו...

בלילה ההוא, בארמון שלמה בן דוד, הונח היסוד לאותה שושלת-המלכות השולטת באתיופיה — בהפסקות קצרות-מועד — זה כ-2500 שנה. בדרכה-חזרה לארצה ילדה המלכה מאקדה בן — מה ארוכה היתה או הדרך מארץ-ישראל

לאתיופיה! ... היא קראה לו בשם מנליק. יש גירסה, כי השם הזה מבוסס על קביעת המלכה: ממנו — לי... הנער גדל והיה למלך — מנליק הראשון. ומאז ועד היום רואים עצמם מלכי-אתיופיה כצאצאיהם של שלמה ומלכת-שבא.

גאוות המוצא

ועל כך גאוותם — וגאוות העם. בשיחה שהיתה לי עם אחד האישים האתיופיים נגעו הדברים, בין היתר, גם בסכסוך האתיופיו-סומאלי. הוא הסביר לי בהרחבה ובחומרת-פנים את עמדת מדינתו. ולפתע הצטחק וסיפר לי על תכסיסית-עמולה "אויליים" של הסומאליים, ש"גילו" את מוצאם העברי של מלכי-אתיופיה. "מה הם חושבים, — אמר איש-שיחי — שבכך הם פוגעים בנו? הרי שלמה וירושלים הם לנו מקור-ההילה".

גם מפי איש של האוניברסיטה באדיס-אבבה, שסקר בפני את תולדות אתיופיה "לצורך הבנת ההווה", שמעתי, בדרך אגב, פרטים מאלפים על "מקומו של שלמה בנפש העם". כאשר במאה ה-19 עלה לכס-המלכות אחד בעל ייחוס "מפוקפק-מאוד", הועסקו ע"י חצר-המלכות סופרים מיוחדים שתפקידם היה "לגלות" את שייכותו של עלי (זה היה שם המלך) לזרעו של שלמה — ושכירי-עט אלה "הצליחו" בכך... ובמאה ה-13, כאשר עלתה לכס-המלכות, לתקופה קצרה, שושלת-זגוה, חסרת ייחוס-שלמה — נאבקה על הלגיטימיות שלה בטענה, שהיא לפחות, מזרעו של משה רבנו...

שלמה שלנו הוא אפוא שם-דבר באתיופיה. שמו מתנוסס על סמלי-מלכות שונים. המשמר המלכותי, שממנו באים שומרי-הסף של ארמון-המלך, עונדים סמל מגן-דוד, הנקרא "חותם שלמה". המגן-דוד רקום על השטיח הגדול הפרוש באולם קבלת האורחים של המלך. מיסדר-מלכת-שבא הוא אות-ההצטינות הגבוה-ביותר במדינה. ובכל עלון-פרסומת לתיירים מצהירה אתיופיה בגאווה, כי הוד מלכותו, גור אריה יהודה, בחיר האלוהים, מלך-המלכים, היילה סילאסיה הראשון — הוא "המלך ה-255 של שושלת-שלמה, שנוסדה ע"י המלך שלמה ומלכת-שבא".

אולם לא רק באמצעות חצר-המלכות אתה מרגיש כאן את הקירבה העברית-אתיופית. על כל צעד ושעל אתה שומע כאן שמות "משלנו": שמואל ודוד, חבקוק ויפתח... אף שמות מקומות: ציון, נצרת, סיני, תבור... ואתה קולט מלים אמהאריות מוכרות כגון אורית (אוריתא — תורה) ואוריתווי (למדן, בר-אוריין) וקודוס-קדסת (קודש-קדשים). מראים לי קובץ באמהארית הקרוי "כברה ניגוסטה" — והוא מכיל סיפורי מעשים כבירים (כברת) מחייהם של מלכי-אתיופיה (אגב, מסיפור על המסע של מלכת שבא לארץ-יהודה ועל הרומאן בינה לבין שלמה מתובל שם בפרטים פיקאנטיים לרוב). אומרים, כי בעיר-הבירה הקדומה, אכסום שבצפון, מצוי ארון-הברית והוא קרוי "תבות" (תיבה): מנליק הראשון הביא אותו לשם לפני 2,500 שנה. אהוב מאוד באתיופיה הוא ה"דוית", כלומר ספר-דוד — התהילים. יש משכילים היודעים תלמוד — ולא מעטים מהם לומדים מפעם לפעם דף-גמרא. ולמדנים היודעים עברית זוכים לכבוד גדול. זוהי מדינה נוצרית. כבר במאה הרביעית היתה הנצרות לדת-המדינה.

אבל זו נצרות "שמית", שלא הובאה לכאן ע"י מיסיונרים מערביים, אלא נקלטה בתקופות קדומות, בימי ניצניה הראשונים, אולי אף לפני "הולדתה" הרשמית. מכל מקום, כתבי-הקודש של הכנסייה הנוצרית-קופטית של אתיופיה הם — התנ"ך ולא הברית החדשה. והכנסייה הזאת היא עצמאית, מובדלת לאתיופים (סימן לזהות היסטורית בין האמונה ללאום).

הצצתי לכמה כנסיות. הסגנון — בחלקו ביזאנטיני ובחלקו מזכיר תיאורים של בית-המקדש בתנ"ך. גם בתפילות דמיון לתפילות שלנו. וקירבה גדולה של דינים ומנהגים, מחייבת ה"גזרת" (גזירה) — זו ברית-מילה, הנערכת ביום השמיני לאחר הלידה. האתיופים מקפידים גם באיסורים על מאכלים. והנה באה לקראתי, ברחוב, תהלוכה מחרה, שממנה בוקעים קולות — ספק-שירה ספק-דרשה. בהתקרבה נסתבר לי: זו הלוויית-מת, שבראשה פוסעות עשרות נשים, במלבושים חגיגיים-מסורתיים, האומרות דברי-שבח לנפטר — ואלו הן ה"מקוננות" הידועות לנו מן התנ"ך. באחד מטיולי באדיס-אבבה נתעכבתי ליד האנדרטה של הקיסר וליד האנדרטה לכבוד שחרור המדינה מעל הכובש האיטלקי. בן-לווייתי, אתיופי משכיל, הסביר מה שהסביר והוסיף: אבל אלו יוצאות-מהכלל, בדרך-כלל נאמנים אנו לצו "לא תעשה לך כל פסל"...

לאחר שראיתי גילויים אלה, או שמעתי עליהם, נודמנתי לשיחה עם אחד מאישי-השלטון והדברים נסבו על "אתיופיה וישראל". הוא שוב הטעים את שותפות-המוצא והקירבה הרוחנית-היסטורית בינינו. שאלתי בגילוי-לב: כלום יש לכך ערך בשוק החיים הפוליטיים? הוא נמנע מ"התחייבויות", אולם בלשון מאד-מלומדת ציין: יש "אימפונדראביליות", שכלל שהן לא ניתנות להישקל — גודע להן כובד על מאזני היחסים הבינלאומיים...

שיח של תלמיד-חכם — אמרתי בלבי. נעים לשמוע. אך אודה: ציפיתי למשהו יותר ריאלי. סיפרתי לעתונאי זר את תוכן הדברים האלה. הוא הגיב: אל תתמה; אילו ישבת כאן ישיבה ממושכת — היית מתרגל.

לשון "עקלקלה"

מסתבר, קשה לחדור לצפונותיהם של אתיופים בכלל, ורמי-מעלה בפרט. גאוה לאומית של אומה עתיקה ובת-הורין נתמזגה כאן עם פיגור-דורות של הארץ — ואלה נותנים את אותותיהם ביחסם של משכילי-העם לזרים. לפעמים זהו יחס של כבוד וביטול גם יחד, הסתכלות מלמעלה ומלמטה בעת זבעונה אחת. ולפעמים זו סתם-חשדנות, המעמיקה מתוך החרדה הגדולה לפרסטיז'ה העצמית. כך הם מצטיירים כמסוגרים, מסוייגים וזהירים-בלשונם.

אומרים: לתכונות אלו מסייעת לשונם האמהארית, שכמו בלשונות-מזרח אחרות יש בה "נטייה ללכת עקלקלות". זו לשון רק עשירה באותיות (קרוב ל-300) ובדקדוק, כי-אם גם שופעת דקויות ודרי-משמעויות. נציג מערבי אחד אמר, כי ביחס לאמהארית ודאי צדק המדינאי הצרפתי הציניקן טאלייראן, בקבעו שהלשון ניתנה לדיפלומאט כדי להסתיר מחשבותיו. מנסיונו למה, כי במנגנון האתיופי הממשלתי הבכיר מצויים אנשים רבים בעלי "דמיון וכשר-

ניתוח ברמה בינלאומית. אולם הוא מוסיף: גם לבאים עמם במגע דרוש, לפעמים, הרבה, דמיון וכושר-ניתוח, או "כושר-פיענוח", כדי לרדת לסוף סוגותיהם.

יש גמישות לביטוי האמהארי והוא נוח להסברים ומובנים שונים. הלשון ה"חמקמקה" משפיעה על דרך-המחשבה, שנוטה ל"פלפול". אפשר לראות בכך גם תוצאה של החינוך הכנסייתי, שעד לפני דור היה כמעט כולו בידי הכמורה וטיפח את "סיבוב-האגודל": מה פירושה של מלה ומה סוגתה? אף בחצרות המלכים וה"ראסים" (ראשי מחוזות, על-פירוב, במיבנה היפאודאלי) היו יושבים משוררים וסופרים, בלשנים וסתם-מלומדים, שעיקר חכמתם "לקלוע" מלה-שתיים... בקיצור, הסכולאסטיקה פרוחה כאן מאז ומתמיד והיא נשתרשה עמוק גם בתשיבה המודרנית ובחיים החילוניים.

מה אומרת המפה

על אחת כמה וכמה מפותלת וכמוסה הלשון כאשר מדובר בנושאים פוליטיים "עדינים". אך מה שיחסיר הדיבור — ימלא העיון בלקחי-היסטוריה. יתירה מזו: התבונן יפה במפה — והיא תתדובב.

כל הרוצה להבין משהו במחשבה המדינית של אתיופיה מוכרח, קודם-כל, להצמיד מבטו אל הנילוס. רבים בעולם מדברים על "הנהר המצרי", שומעים על ה"דלתא", יודעים על סכר-אסואן הנבנה עליו ברעש-תעמולה גדול. אין ספק, כי אלה הם פריטים גיאוגרפיים, כלכליים ופוליטיים חשובים. אבל לא פחות חשובה העובדה, כי ה"יאור" המפורסם הזה נוטל למעלה משמונים אחוז ממימיו — מהנילוס הכחול, אשר מוצאו באגם טאנה שבשטח אתיופיה. ומכאן זורם הנילוס הכחול כמעט אלף קילומטר עד הגיעו לגבול סודאן (משם הוא ממשיך עוד כ-600 קילומטר צפונה-מערבה, עד שהוא מתאחד ליד הארטום עם הנילוס הלבן ויוצר את הנילוס האחד).

מי שרואה את הנילוס הכחול — מתפלא על הצבע שהכיניו מיחס לו. מישהו אמר לי: הוא אינו כחול כשם שהדאגובה אינה כחולה. לאמיתו של דבר מימי הנילוס הכחול הם חומים-צהבהבים — תוצאה מהאדמה שהוא "גונב". כי זרמו איתן — בימי גיאות עולה כוחו פי שבעה ומעלה על זה של הנילוס הלבן. מימים-ימימה גרם הנילוס הכחול צרות של שטפונות וסחף-קרקע, אולם בכל הדרות היה הוא מקור-החיים למיליוני אנשים — ובעיקר לתושבי הארצות השכנות לאתיופיה: סודאן ומצרים.

מצרים תלויה כולה במי הנילוס (ופירושו של דבר למעשה: במי הנילוס הכחול) — ובלעדיהם היא צפויה לצמא. לפי הסכמים קיימים, שנחתמו בזמנים שונים (בהשפעת הבריטים, ששלטו במצרים ובסודאן, או ביניהם לבין עצמם...), מקבלת כיום מצרים כ-85 אחוז ממימי הנילוס. את המעט הנותר צורכות שאר המדינות השותפות לנהר הגדול. בינתיים אולי לא דרוש להן הרבה יותר. אולם מי יחזע מה צופנים בחובם מאווי הפיתוח? מכל מקום, אתיופיה הודיעה כי היא אינה רואה את ההסכמים הקיימים כמחייבים אותה.

פרקייהיסטוריה מסביב לנילום

ידוע, כי הגורם הגיאוגרפי האדיר ששמו נילום היה ומוסיף להיות סיבה למתיחות מצרית-סודאנית, למרות הגל המוסלמי ששתי המדינות דוכבות עליו. ב-1821 כבשה מצרים את סודאן ומשלה בה 60 שנה. לאחר שהמצרים הוכרעו ע"י הסודאנים — האירה שעתם של האנגלים, שאליהם פנו המצרים בבקשת עזרה. יותר מאוחר באו שנים של "קונדומיניון" בריטי-מצרי בסודאן ולאחר-מכן — עצמאותה של סודאן. אבל חלק גדול מעורק-החיים של מצרים עובר דרך סודאן — עובדה ריאלית, המוסיפה דלק לחלומות-ההגמוניה והמגבירה עירנותה של שכנתה המוסלמית מדרום.

על הפילוסופיה העברית / סוף מעמוד 68

מלה אחת הרומזת לכח או לחכמה אלא רק לצדק, וגישה זו שולטת בכל רחבי המקרא. היו שהעזו להעמיד סימן שאלה, ובמיוחד איוב, אבל גם הוא סוף-סוף כרע על ברכיו: נפלאות ממני ולא אדע. זאת אומרת הצדק ישנו אבל הוא "נעלם מכל רעיון". האלהים מתגלה איפוא רק במונחים מוסריים, וממילא כאש מוסרית טהורה אינסופית, כי אין קאטיגוריה אחרת בצידה לשמש לה הגבלה, הוה אומר כערך אינסופי, אבל — וזה כל עמקותה וחידושה של התפיסה — כערך מצוי, כאידיאל ובכל זאת כקיים, לא פחות מצוי וקיים מאשר אילו נתפס באורח בינימי כידעיה טהורה. תפיסת ימי הביניים הצטרכה להיאבק עם החשש שאבדן ההגשמה יאבד חלילה כל המושג עד שניצחה, ותפיסה זו האתית תצטרך גם היא להיאבק עם התיאולוגיה הקודמת הראציונאליסטית שנעשתה בינתים גם היא שיגרה. מושג דיאלקטי זה של ערך-מצוי, שאיננו זר כלל במחשבה האנושית, ושהוא כרוך בתורת הספירות ושמותיהן בעולם הקבלה: חסד, גבורה, תפארת וכו' — יש לראות כבסיסי בהשקפה התנ"כית, כמקופל במחאה העברית המקורית נגד ההגשמה האלילית והפניית הדעת לעולם אחר למעלה מכל תכנית ותמונה, שאת מהותו יכלו לתאר רק כאמור במושגים מוסריים. והואיל והאתיקה מחייבת מעשים ואדם, בעל כרחנו אנו באים לתפיסת האלהות כמפלסת לה נתיב דרך האדם ותוך האדם אל התממשותה המלאה שעתידה להתקיים רק בזמן אינסופי. ומכאן המושגים המוכרחים של המשיח וה"פלירומה" או המליאות האלהית של ביום ההוא האלהים איפוא, בניגוד לאלהי אריסטו ואלהי התוגים בימי הביניים שהוא סטאטי וללא שינוי, נעשה שאיפה דרמאטית אינסופית שבה כרוכים אלהים ואדם גם יחד. האתיקה איננה איפוא רק אתיקה אלא יש לה השלכות מטאפיסיות ומשענים מטאפיסיים. האני נעשה ברגע של הכרעה אני-אנכי, שאם לא כן כל האש והפאתוס הנביאיים דועכים וכבים.

לא לצמצום הדת אלא להעלאת האתיקה בדחפה ובגרימותיה למרומים דתיים התכוונתי בהרצאתי על המחשבה המקראית, יחד עם כריכותם וקשירותם של המרומים הדתיים בגורלו המוסרי של האדם.

אָר אַל

בִּישׁוּרֵי מ. י. לְרִמּוֹנְפוֹב

תּרְגוּם חֲפְשִׁי: שְׁנִיאֹר זֶלְמָן אֵשׁ

לוֹכֵר ר' יַעֲקֹב צוּמֵר —
שֶׁנֶּפֶשׁוּ חֲצוּבָה מִגְּנוּי מְרוּמִים
שְׁבָה אֶל מְקוֹרָהּ.

שָׁבַח וְהוֹדִיָּה
לְאֵל מִפְּלִיא עֲלִילָה,
שִׁיר לְאֵל רְמִיָּה,
שִׁיר מִלֵּא תְהִלָּתוֹ!

דוֹמְקָה.
בְּחֻצֵי הַלְּיָלָה
אָרְאֵל תְּרַקִּיעַ
לְחֹן חֲרִישֵׁי יַבֵּיעַ.

נִשְׁמָה חֲמֻדַּת-אֵל
חֲבִק בְּכַנְפָיו אָרְאֵל,
הַחִישׁ לְהוֹרִידָהּ לְעֵמֶק תְּבֻכָּה,
לְגִיא תְּזוּזוֹן וְהִנְהִי.

שְׁפָעוֹת עֲנָנֵי רִשְׁףָה,
הִירַח עִם כָּל צְבָא הַשָּׁמַיִם,
הַקְּשִׁיבוּ רַב-קֶשֶׁב
לְרִנּוֹן מַהוֹר-הַכְּנָפִים.

רַב יָמִים וְשָׁנִים
נִדְדָה הַנְּשָׁמָה עָלֶי הָאֲרָמָה,
בְּנִבְכֵי יִשׁוּתָהּ נִגְנְנוּ חַיִּי
נִגּוֹן נִפְלֵא מְרָמָה.

עַל תְּמִימֵי-דָרֶךְ הוּא אֲשֶׁר
אֲשֶׁר בֵּין שִׁיחֵי עֲדָנִים,
אֲשֶׁר נִצַּח, אֲשֶׁר אֲשֶׁר,
דוֹמֵם יִשָּׁנִים.

כָּל רִנּוֹן עוֹלָמִים
לֹא יִמְרָנוּ
עַד עַד וְעֲדָנִים.

שיר שד"ל על אביגיל לינדא

מאת א. ר. מלאכי

בספרי „אוצר הלכסיקוגרפיה העברית“ שנספח לקונקורדנציה „היכל הקודש“ של שלמה מאנדלרן (הוצאת האחים שולזינגר ניו-יורק, תשס"ו), רשמתי ותיארת שני מילונים של אביגיל לינדא שנדפסו בלונדון (1842, 1846), והזכרתי שיר אנגלי שחיבר רוברט סטארי על מלוגיה אלה של לינדא, שנדפס בעתון האנגלייהודי „קול יעקב“ שיצא בלונדון (שנה ה', גליון 125 ; 27 במארץ, 1846). על אביגיל לינדא כתב ב„הדואר“ שנה מ', גליון כ"א (ו' גיסן, צבי שרפשטיין, בהערה למאמרו, על „אביגיל לינדא“, „הדואר“ שנה מ', גליון כ"א (ו' גיסן, תשכ"א), הבאתי חומר חדש על אשה זו, וגם תקנתי טעות שלי בספרי זה על אביה של לינדא. את אביגיל לינדא ומלוגיה הזכירו לודוויג פילפסון, קינרלינג, כרמולי, ונהודא רות לאצארוס ורש"י פין. גם שד"ל חיבר שיר יפה לכבודה, מלא שבח ותהלה על ידיעותיה הרבות בעברית. השיר חובר בשנת תר"ו, סמוך להופעת מלוגה העברי-אנגלי, ונדפס אחר מות שד"ל, בכגור נעים" חלק ב' (פאדובה, 1879, עמוד 296). בעת שחיברתי את ספרי ואחר-כך — בכתבי את הערתי ב„הדואר“, הוסח שיר זה מדעתי. וזכרתי בו עתה והריני מוסרו בזה, כתעודה פיוטית לתולדות אביגיל לינדא, וגם לרגל מלאת מאה שנה להסתלקות שד"ל במוצאי יום-כפורים של השתא.

ל א ב י ג ל (אלול תר"ז)

ברוך טעמן וברוכה את
אמר דוד אז לאביגיל
כן לך תבוא ברכת דוד
מכל בנות את עשית חיל.

ברכת האם העבריה
(שפה רמה בה דבר אל)
תבוא עליך בת דוד
גזע קדוש אברבנאל.

מי זאת כמוך בין הבנות ?
מי לא יודך אשה משכלת ?
הנה במקום אין שם אישים
את אשת חיל משתדלת.

יריך שדי לך ברכתו
וראי בטוב ושמך יגדל
כתשוקת עבד הכותב
יום חיית לאלול תר"ז, שד"ל.

יש בשיר זה משום שעשועי-לשון — אביגיל אשת דוד המלך, ואביגיל בת דוד אברבנאל. אין שד"ל מזכיר בשירו זה את מלוגיה, אבל שהשיר הוקדש לאביגיל לינדא נראה בעליל מהתרוז :

תבוא עליך בת דוד
גזעי קדושים אברבנאל

דוד הוא שם אביה שאת תמונתו ספחה על לוח מיוחד לפני שער מלוגה העברי-אנגלי.

ר' שניאור זלמן אש (בהגיעו לגיל השבעים וחמש)

ר' שניאור זלמן אש ורעיתו ליליען הם ידידי הילד המקופח שהעולם ותאוונותיו פגעו בו לרעה. הוא ורעיתו יסרו, זה שנים רבות, מחנה קיץ לילדים עניים, יתומים ועוזבים, היוצאים לשברעות אחדים לגאות שדה ליהנות מהדר היער והכרמל ומכלים זמנם באוויר צח ורענן מתוך שעשועים ומשחקים. עזרתם של אש ורעיתו פרושה גם לילדים בארץ ישראל. הם תומכים בבתי ספר אחדים של ילדים מפגרים.

מר שניאור זלמן אש הוא איש הספר ועינו צופיה לכל המתרחש בספרותנו. ספר חדש שיופיע בשוק תמצאהו בספרייה הפרטית שלו. עוקב הוא בחיבה אחרי כל שיר חדש, או סיפור וסופר חדש הנראה באופק ספרותנו בארץ ישראל. הוא מתכתב עם סופרים שונים יהיה עימם בקשר מכתבים עם המשוררים הגדולים יעקב כהן ושמעוני ז"ל.

חיבתו לספרות העברית עוררתו למשוך בעט סופרים. הוא כתב שירים מקוריים ועסק גם בתרגום שירים רוסיים של לרמנטוב וכו'. מר אש ערך גם מסות על סופרים שונים הכתובות בטוב טעם, בסגנון נאה ונעים ובבהירות יתירה. מלבד מסות ושירים פירסם ר' שניאור זלמן אש מסה בעלת איכות על "הנבואה והנביא" שבה חותר לעמוד על רוחה של הנבואה ועל מהותו של הנביא. הוא מזהה את הנבואה עם רוח השירה המפעמת בלב משוררים גדולים. רוח אחת, סובר מר אש, רוח של חוון והגות פועלת ותוססת ברוק הנביא ובלבו של המשורר. השירה והנבואה לפי דעתו נאצלו ממקור עליון אחד.

מטבעו הוא ר' שניאור זלמן אש ער לכל הנעשה והמתרחש בעולם ישראל. הוא רוחש אהבה למפעלי חינוך, תרבות ואמנות. כל ענין יהודי עומד ברום עולמו.

בימים אלו מלאו למר אש שבעים וחמש שנים. חייו מלאים מעשים טובים כרימון. יזכה לשנים רבות ויראה בטוב, בחברת רעיתו ליליען, אשר ימצא את ישראל בארצו ובתפוצותיו.

א. דבשוני

טעמו של אדם וסגולות נפשו משתקפים באורח חייו וביחוד במעשיו. המעשים מספרים את כבודו של האדם, את חיבתו לבריות ואהבתו לעמו. ר' שניאור זלמן אש שליטי"א הנכנס עכשיו לשער הזיקנה והשיבה חונן ברוח נדיבה, בלב אהב ומרגיש, שמשאו ומתנו עם הבריות בשלום. במישור ובנחת. יש לו ולרעיתו, זוכה שיהי עזר כנגדו, יד ושם במפעלים שונים בארץ ישראל ובאמריקה.

מטבעו הוא ר' שניאור זלמן אש "חובר חבר", איש רעים האוהב להשתעשע בשיחתם של חכמים. יודע הוא כיצד "להמתיק סוד" שהרי חונן בחוש הקשבה ותגובה, ערוח. שהן סם חיים לשיחה נאה. חבריו, מכריו ומיודעיו הם "ערב-רב" של חכמים, מורים, סופרים, עסקנים וכן גם סוחרים ובעלי תעשייה. ר' שניאור זלמן אש חובב את בעלי המעשה ואת בעלי המחשבה כאחו ומוצא בכלם קורת רוח.

חיבה יתירה מחבב ר' שניאור זלמן אש את אנשי התרבות, בעלי שאר רוח. הוא מוקיר רבנו ומתחמם לאורם. חיבתו כרוכה לא בדברים ובידיעות בלבד אלא במעשים ממש. בעזרה חומרית. רגיל הוא לומר שתלמידי חכמים אם אינם מרבים שלום בעולם-חכמה הם מרבים בעולם וגורמים הנאה ונחת רוח ומאירים את עיניהם של הבריות בתורה ובמדעי היהדות.

החכם, סובר ר' שניאור זלמן אש, עושה שירות לבריות והננה לעולם הילכך הכל חייבים להיות עזר כנגדו.

מטעם זה מרבה מר אש לעזור לחכמים, סופרים ומשוררים בהוצאת ספריהם לאור. מצודתו, בתחום זה, פרושה על ארץ רבה, אמריקה וארץ ישראל. מאמין הוא שאמריקה עתידה ליצור מרכז לתרבות ישראל שישאב חיוניות רבה מן המרכז התרבותי בארץ ישראל.

ארץ ישראל היא לב חייו של ר' שניאור זלמן אש ורעיתו ליליען. הוא תורם כיד רחבה במפעלים תרבותיים, תורניים וציבוריים בארץ, מחוץ לתרומותיו לקרנות והמגביות "הרשמיות" השונות שידו רבה בהן.

חנוכה — שמותיו וכינוייו

מאת נחמן צלניק

הבדל יסודי קיים בין שמות לכינויים, כשהמדובר הוא בחג ומועד. שמותיו של החג קבועים ומפורשים במקורות, ואילו הכינויים הם שמות-לחאי שנוספו לחג במשך הזמן ושנוצרו על יסוד מקורות בצורה עקיפה או בהתאם לרוח התקופה. נתחיל, איפוא, בשמותיו של חג החנוכה ונסיים בכינוייו.

חנוכה — שם זה הוא שמו הראשוני של החג והנפוץ ביותר. בתנ"ך מובא השם בצורת תיאור מאורע של חגיגת סיום המשכן, מקדש שלמה, בית שני וחומות ירושלים. במשנה, בתלמוד, במדרש ובספרי החשמונאים הינו שמו של החג שחגגו החשמונאים וקבעוהו לדורות. השם "חנוכה" מופיע גם בשינויים קלים בעיבודים אחרים ובהוספות שונות. בתלמוד אנו מוצאים את התרגום הארמי לחנוכה: **חנוכתא** — "מהו לטלולי שרגא ד ח נ ו כ א" (שבת, מ"ה, ע"א). במדרש נזכר השם: **חנוכת הכהנים**: "חנוכה של עכשו, של בית חשמונאי, ח נ ו כ ת ה כ ה נ י מ, זו שאנו מדליקין" (פסיקתא רבתי ב'). ברמב"ן מובא השם **חנוכת חשמונאים**: "וחנוכה שקרויה על שמם והיא ח נ ו כ ת בית חשמונאי, אבל לא רמזו אלא לגרות של חנוכת חשמונאים" (פרי בהעלותך).

רבים הם ההסברים שניתנו לשם "חנוכה", תוך כדי שילובו בתוכנו וצביונו של החג. בתחלה אמרו למצוא במלה עצמה את הרמז והענין של המאורע וההלכה: ח נ ו כ ה — ח נ ו כ ב כ"ה כ ס ל ו (שבלי הלקט, סימן קפ"ט; אבודרהם סדר תפלות חנוכה; הר"ן בפירושו להרי"ף; שבת פ"ב, כל בו סימן מ"ד טור סימן תר"ע). כמו כן רבים הם הפירושים שניתנו לטיבה של חניה זו: נחו ממלחמה (פרי חדש, הלבוש), חנו מאויביהם (דברי נחמיה), שביחה ממלאכה (המהרש"א שבת כ"א, בין הב"ח תר"ע).

הסברים נוספים ניתנו לשם "חנוכה", אולם הפעם שלא בדרך הרמזית, אלא בדרך ההגיגית. בראש המפרשים מסוג זה המהרש"א באומרו (שבת, כ"א, ע"ב): "ונראה לפרש תקרא חנוכה ע"ש ח נ ו כ ת ה מ ז ב ה, כדאמרינן בפרק ר' ישמעאל, דבית חשמונאי גנזו אבני המזבח ששקצו אנשי עי"ג לע"ז והוצרכו לבנות מזבח חדש ולכך נקרא חנוכה" (רעיון זה מובא גם באור זרוע ח"ב, סימן שכ"א).

מפרשים שונים, המשיכו בדרך זאת ואף הרחיבו את דבריו של המהרש"א. לא רק את המזבח חנכו החשמונאים, אלא זו היתה בעיקר ח נ ו כ ת כ ל י ה ש ר ת ש ב מ ק ד ש (הגרי"א איזיק ז"ל מסלונים בספרו "אבי נחל", סוף דרוש י"ב). יתר על כן זה היה ח י נ ו כ ו ש ל ה י כ ל כולו (ר' יעקב עמדין בספרו "מור וקציעה", תר"ע). נקודה היסטורית נוספת הוכנסה להסבר של חנוכה והיא, שחנוכת חשמונאי באה כתמורה וכפיצוי ליום כ"ה בכסלו, אשר היה מיועד ליום ח נ ו כ ת ה מ ש כ ן (ילק"ש מלכים א', קפ"ד וכן בפסיקתא רבתי). בעוד שכל הפירושים הללו התבססו על העבר, הרי בעל ספר "בני יששכר" מבסס את הסברו על העתיד. הוא רואה בחנוכה ח י נ ו ך ל ג א ו ל ה ה ע ת י ד ה: "בכל חנוכה, בשעת הדלקת הנרות מתגלה האור הגנוז והוא אורו של מלך המשיח".

רומזי רמזים ונוטריקונים וסימנים גם הם לא הניחו ל"חנוכה" ללא דרש והקיפוהו בשלל סימנים:

- (א) חֵית נְרוֹת וְהִלְכָה בְּבֵית הַלֵּל (רמז הלכותי מוסיף והולך ולא פוחת והולך).
 (ב) חֵית נְרוֹת וְהִדְלַקְתָּן כְּכַתִּיבַת הַתּוֹרָה (רמז הלכותי על סדר ההדלקה מימין לשמאל).
 (ג) חֵית נְרוֹת וּבְחֹדֶשׁ כִּסְלוֹ הִתְחַלְתָּן (רמז היסטורי לתאריך הדלקת הנרות).
 (ד) חֲשֻמוֹנַיִם נִתְגַבְּרוּ וְהִרְגוּ לָל הָאוֹיְבִים (רמז היסטורי לנצחון המכבים).
 (ה) חֲשֻמוֹנַיִם נִצְחוּ וְהִגְבִּירוּ בַח הַתּוֹרָה (רמז הסטורי לתכלית מלחמת החשמונאים).

חג האורים (אורות) — המקור הראשוני לשם זה מופיע בדברי יוסף בן מתתיהו :

„מהימים ההם עד היום אנו חוגגים את החג וקוראים אותו ח ג ה א ו ר י ם מפני שהנרות
 הבהיקה והאירה לנו פתאם מבלי שצפינו לה“. (קדמוניות היהודים, ספר י"ב, פרק ז'). ר' שניאור
 זלמן מלאדי מדגיש אף הוא, מבחינה אחרת, את הכינוי „חג האורות“. בעוד שנסי פסח
 ופורים קרו בגלות — במצרים ובפרס, הרי נס חנוכה ארע בארץ ישראל והגזירה לא היתה
 תומרת אלא רוחנית „להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך“, על כן קבעו את חגיגת
 הנס באורות כי „גַר מְצוּה ו ת ו ר ה א ו ר “.

מִרְן הֶרֶב קוֹק רֹוּאָה קֶשֶׁר הַדּוֹק בֵּין הָאוֹרוֹת לְבֵין הַנְּסִים וְהוּא אֹמֵר כִּי שְׁלוֹשָׁה יָמִים
 טוֹבִים נִחְוִים בְּיִשְׂרָאֵל עַל שֵׁם הַנְּסִים שֶׁנַּעֲשׂוּ לְאַבּוֹחֵינוּ וְלָנוּ וְאֵלּוּ הֵם : פֶּסַח, פּוֹרִים וְחֲנוּכָה
 וְשְׁלוֹשַׁת שָׁנִים בְּאֹר ו א ו ר ה , בִּהְתַּגְּבְּרוּ כּוֹחוֹת הָאוֹר עַל כּוֹחוֹת הַחֹשֶׁךְ שֶׁבְּעוֹלָם.
 פֶּסַח — וְכֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אֹר בְּמוֹשְׁבָתָם ; פּוֹרִים — לַיהוּדִים הָיְתָה אֹר הַשְּׂמֵחָה ;
 חֲנוּכָה — הַנְּרוֹת הַלָּלוּ אֲנִי מְדַלְּקִים.

חג הנרות — כאן אנו באים להסבר האורים הללו. האורים הם נרות החנוכה הבאים

להורות על הנס שארע לחשמונאים בבית המקדש : „ולמה מדליק נרות בחנוכה ? אלא, בשעה
 שנצחו בניו של חשמונאי הכהן הגדול למלכות יון, נכנסו לבית המקדש מצאו שם שמונה
 שפודים של ברזל וקבעו אותם והדליקו בתוכם ג ר ו ת (פסיקתא רבתי, פ' ב'). אמרו
 לו : שפודים של ברזל היו וחיפום בבעץ, העשירו עשאוים של כסף, חזרו והעשירו עשאוים
 של זהב“ (מנחות כ"ח, ב'). הרמב"ן (במדבר, ח' ב') קורא לחג בשם : **חֲנוּכָה שֶׁל נְרוֹת** :
 „אבל ענין ההגדה הזו לדרוש רמז מן הפרשה על ח נ כ ה ש ל נ ר ו ת שהיתה בבית
 שני על ידי אהרן ובניו... אמר לו הקב"ה למשה דבר אל אהרן ואמרת אליו יש ח נ כ ה
 אחרת שיש בה ה ד ל ק ת ה נ ר ו ת ואני עושה בה לישראל על ידי בניך נסים ותשועה
 וחנוכה“.

עיקרו של הנס שארע לחשמונאים ואשר בזכותו הדליקו נרות הוא גַס הַשֶּׁמֶן : —
 „ולא מצאו אלא פך אחד של שמן, שהיה מונח בחזתמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא
 להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאוים
 ימים טובים בהלל והודאה“ (שבת, כ"א, ע"ב). „ויען כי ארע הנס ב נ ר ו ת תִּקְנֶה לְהַדְלִיק
 ג ר ו ת בְּכֹל לַיְלָה לְהַזְכִּיר הַנְּס“ (או"ח, סימן תרע"א). מאחר והנס קשור בפך השמן נוסף
 לחג כינוי נוסף עֵלִידִי הַמְדֻרֶשׁ : **יּוֹם טוֹב עַל עֲפָקֵי הַשֶּׁמֶן** — „בפרשת אמור, אחרי כל
 המועדים נאמר ויקחו אליך שמן זית זך, מלמד שהיו ישראל עתידין לחדש יו ם ט ו ב
 עַל עֲפָקֵי הַשֶּׁמֶן וְאִיזֶהוּ — זֶה חֲנוּכָה“ (פסיקתא זעירתא בהעלותך).
 דורשי רשומות, סופרי אותיות ותיבות שבתורה מנו ומצאו (בספר „נהר פקוד“) שבכל
 התנ"ך נזכרת ירושלים תובב"א 656 פעמים בגמטריא כמנין „נרות“ וסימנך : „בעת היא
 אחפש את ירושלים ב נ ר ו ת “ (צפניה א', י"ב).

חג האש — מקור השם הינו בספרי המכבים. חג זה היה קדום עוד מזמנו של נחמיה

התרשתא, כפי שמוזב באגרת ששלחו יהודי ירושלים ליהודי מצרים הקוראים לאחיהם לחגוג
 את „חג הסוכות ו ה א ש “ (מכבים ב', פרק א' וב'). החג נתחדש בימי החשמונאים עצמם,
 כאשר טיתרו את המקדש ולא מצאו בו את אש הקודש ולכן „הלהיכו אבנים, הוציאו מהן אש“
 (מכבים ב', י' ג') וממנה הכעירו את אש התמיד אשר על המזבח. מאורע זה קרה באותו יום

ש.היה טיהור המקדש, ביום עשרים וחמשה לחדש הוא — הוא כסלו" (שם). גם בייסופון (פרק כ') מובא תאריך זה שבו שולבה הוצאת האש, בטכס הכללי של חנוכת המזבח :
 „ותצא אש מן האבנים אשר על המזבח ויערכו עצים עליה ויהי האש על המזבח עד הגולה השלישית ויעשו חנוכת המזבח בחדש כסלו, בחמשה ועשרים בו, וישומו את לחם הפנים על שולחן ה', וידליקו את נרות המערכה על מגורת ה' ויהללו את ה' במקרא ההלל שמונה ימים“.

חג הטהרה — שם זה יסודו בספר המכבים ומהותו המעשה הגדול אשר עשו החשמונאים בכובשם ובשחררם את עיר הקודש ובית המקדש מעול היונים ושיקוציהם :
 „ובהיותנו זכונים לעשות את חג הטהרה כותבים אנחנו לכם ויפה תעשו לחוג את הימים" (מכבים ב', ב' / ט"ז) ; „ואלה הדברים על יהודה המכבי ואחיו וטהרת המקדש הגדול מאד וחנוכת המזבח" (מכבים ב', ב' / י"ט).

ועתה הבה ונראה את הכנויים שנתנו ונוספו לחג במשך הדורות :

חג החשמונאים — מקור השם נובע מהכינוי שניתן למתתיהו ובניו „בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו“. שם זה מובא גם במשנה (מדות פ"א מ"ו), בתלמוד (שבת כ"א, ע"ב / תענית י"ח / מגילה י"א, ע"א / ב"ק פ"ב, ע"ב), בתרגום (שמאל א', ב' / ד'), ברש"י (דברים ל"ג, י"א) ועוד. גם פה רבות הן הדעות המנסות להסביר מהותו של שם זה. דעה אחת מציינת כי זהו כינוי משפחת ידעה שניה אומרת כי זהו שם מקום מולדת החשמונאים, דהיינו העיר „חשמון" שבנחלת יהודה (יהושע, ט"ו, כ"ז). דעה אחרת מסבירה כי שם זה הוא כינוי כבוד ויקר לאנשים חשובים (ראה רד"ק על „יאתיו חשמונים מגי מצרים“, תהילים, ס"ח, ל"ב), אנשי רמז, סוד ונוטריקון גם הם לא טמנו כאן ידם בצלחת ואמרו המלה חשמונאי היא ראשי תיבות לגיירות שגזרו היונים על ישראל ולא יכלו להם — חודש, שבת, מילה, נדה, אישות. או חודש, שבת, מילה, וגם, נרות, אלותם, יקומו. יתר על כן, התגיה העשרים וחמש של בני ישראל במדבר, בפרשת מסעי היא „ויחנו ב ח ש מ ו נ ה“, רמז לחשמונאים שנחו בכ"ה בכסלו.

חג המכבים — הפעם הבלעדית, שכינוי זה מופיע במקורות, הוא בשעה שמונים את בני מתתיהו שמותיהם וכינוייהם. בין היתר אנו מוצאים : „יהודה המכנה מכבי" (חשמונאים ב', ד'). רבות רבים הם הדעות וההסברים לפירוש השם. נציין כאן רק חלק מראשי התיבות שמצאו בשם והן : **מ**י **ב**מוכה **ב**אלים **י** (לפי שמות, ט"ו, י"א) ; **ב**מתתיהו **ב**הן **ב**ן **י**וחנן (מובא ב"ח"ס סופר", בדרוש על חנוכה) ; **ב**משמרת **ב**הני **ב**ית **י** ; **ב**לודיעין **ב**פר **ב**הרי **י**הודה ; **ב**חזירי **ב**כוד **ב**ית **י**שראל ועוד.

חג הנסים, הגבורה, הנצחון, הפורקן וחתשועה — כל אלו הם כינויים המדגישים את נצחונם הגדול של החשמונאים על היונים, מקורותיהם נובעים מהתפילה הנאמרת בחנוכה ב"שמונה עשרה" וב"ברכת המזון" : „ועל הנסים ועל הפרקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל הנחמות ועל המלחמות שעשית לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה“.

בעל „ישמח ישראל“, ברצונו להסביר את מהותו ומטרותו של חג החנוכה, כולל בדבריו את מרבית השמות והכינויים המובאים במאמרנו :

„סגולת מצות **נ**ר חנוכה היא **ל**האיר את העינים ולעורר את הלבבות ולראות ולהבין שהכל מאת ה' יתברך ולכן חייבו חז"ל ברכה לראות נר **ח**נוכה. משלא מצינו בשום מצוה אחרת. **ו**גם חנוכה אמר הרב מברדיצ'ב ז"ל, הוא נס של ראייה והענין הוא **נ**צחון של **ח**שמונאים היה בדרך הטבע, אבל הטיבו לראות שגם דרך הטבע מתנתג על **פ**י השגחתו של הקב"ה“.

מחורש לחורש

בין הפטיש והפרך

הקיבוץ היהודי הקטן ברודזיה נתון עכשיו בין הפטיש והסדן ומצבו גרוע ממצבה של העדה היהודית הגדולה בדרום-אפריקה. הממשלה הגזענית של איין סמית לא שמה לה למטרה מיוחדת את רדיפת היהודים, אבל ראשיה יודעים יפה, כי רוב רובם של היהודים — בחלה נפשם בגזענות ובכל תועבותיה. מאידך גיסא, היהודים כבני המעמד הבינוני, אנשי המסחר ואנשי המקצועות החפשיים, נאלצים ללכת בתלם המשטר החדש, או לעזוב את רודזיה. בדרום-אפריקה התהליך הוא יותר איטי אך לא פחות מדכא. עדיין מותר לאסוף כספים לטובת הקרנות הציוניות, אך אסור להוציא את הכספים הנאספים מן המדינה ולהעבירם למדינת ישראל. בוודאי שאסור להטיף בגלוי נגד „אפארטאיד“, ממשלת פרוורד היא ממשלה גזענית ופרוורד עצמו היה מאוהדי גרמניה הנאצית בשנות השלושים ואף התנגד לכניסת פליטים יהודים לדרום-אפריקה בתקופה ההיא, לפני רדת חרב המלחמה וההשמדה על יהדות אירופה. המיעוט היהודי בדרום-אפריקה, שאינו יכול, או אינו מוכן להגר, מוכרח איפוא „להגיב באלם לשון“, כוהן-דת פרוטסטאנטי, או קאתולי, כי ינאם בכנסיתו נגד שיטת „אפארטאיד“ ויוכיח, כי שיטה זו נוגדת את ההשקפה של הנצרות — הוא לבדו יישא בעונו, אך על כל העדה לא יצא הקצף. מה שאין כן רב יהודי: אם ינאם בבית הכנסת נגד שיטת „אפארטאיד“ — מיד תתקוף העתונות הממשלתית את העדה היהודית כולה ותאשים אותה באי נאמנות למדינה ולשלטון. גם ביהודי דרום-אפריקה נתקיים בהחלט „עריבים זה בזה“, והרי הם בחזקת אנוסים ובני ערובות. אמנם, רבים מן הלבנים הפועלים למען הכושים במחותרת הם יהודים, אך ועד הקהילות היהודיות נזהר ונזהר מלנקוט עמדה כוללת בשם חברי הקהילות.

עדיין הועד טוען, שכל פרט יהודי מדבר ופועל בעניין זה בשם עצמו בלבד. אך אנשי פרוורד סבורים, כי מן הדין הוא, שכל העדה היהודית תישא בעוון כל פרט יהודי. אם בדרום-אפריקה „השקטה“ מימי שארפויל, כך, ברודזיה הנסערת — על אחת כמה וכמה, בזה תוסבר התופעה, שמתוך 4 חברי הפרלמנט היהודים ברודזיה התיין רק אחד לצאת בגלוי נגד הקו הגזעני וההינתקות מהקיסרות הבריטית. שלושת הנותרים חששו כנראה, כי „על כל העדה יצא הקצף“. בדרום-אפריקה היו זמנים, שבהם היו רוב רובם של יוצאי האיים הבריטיים לשעבר מתנגדים ל- „אפארטאיד“, לפי מסורתו המזהירה של המרשל סמאטס המנוח.

ברודזיה המצב הוא שונה: רוב תומכיו של איין סמית הם דווקא מיוצאי האיים הבריטיים אשר זה מקרוב באו: בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה. אילו נשאר הלו במקומותיהם ודאי היו רובם מצביעים בעד מפלגת הלייבור. עכשיו שהתיישבו ברודזיה וזכו להגיע לרמת-חיים גבוהה בתנאי עבדות הכושים, שוב אינם מוכנים לוותר על משטר העבדות והדיכוי והם מתנגדים לחוקת 1961, המוליכה למתן זכויות לארבעת מיליוני הכושים שברודזיה, לאבדן יתרונם הכלכלי והמדיני העצום של 200,000 לבני העור במדינה ולקשד עם הקהילה הבריטית, שאינה יכולה, לפי עצם הרכבה, לומר אמן לקו הגזעני הגלוי והמוחלט של ממשלת סמית. הגבלות המטבע המשתקות את היבוא והיצוא והקפאת החשבונות בבנקים מחייבות את כל הרוצה להגר עתה — להפקיר את נכסיו ולצאת נקי. ההליכה בחזקת אל האיים הבריטיים ולאירופה — מן ההכרח איפוא שתהא איטית, ורבים מהשוטמים את משטר הגזענות בסתר לבם יעדיפו לחכות עד יעבור זעם וממשלת לונדון תתגבר על ממשלת סאלסברי. אלא

הרבה חידוש בהכרזות האמורות, שכן שליטי בולגריה — להוציא את דימיטרוב — היו תמיד מן האדוקים בשמירה על טהרת הקו „המארכסיסטי-לניניסטי“ נוסח מוסקבה, הרי יש ויש מן החידוש בהכרזה המשותפת שהוצאה על ידי נאצר ואוחאב אחרי ביקורו של הלה בקאהיר.

הברלי נוסח

במודעה המשותפת של אוחאב ונאצר נאמר, כי שני הצדדים „מגנים את המדיניות האימפריאליסטית במזרח התיכון ומביעים תמיכה מלאה בזכויות שיש להן יסוד של הערבים הפלשתינאים, בהתאם לרוחה של מגילת האו"ם“. בעבר נמנעה פולין מטעמים היסטוריים ומדיניים מובנים, מלאשר הכרזות ערביות לרעתה של ישראל מתוך ההנחה, שכל אישור כזה יעודד את הערבים למזימות תוקפניות ול-מלחמת-נקם נגד מדינת ישראל, והלא נאצר לא טרח כלל להסתיר את כוונתיה התוקפניות של מצרים, יחד עם שאר ארצות ערב, כלפי ישראל. בנאום בחלואן דיבר בפירושו על הכנות לפלישה לישראל, והבטיח שהיום הוא לא ירחק חוק, ובנאום שנשא במסיבה לכבוד ז'יבקוב, אף הטעים, כי „מדינות ערב מגייסות כוחות עצומים כדי לכבוש מחדש את פלשתיין“. אמנם, קיימים כמה הברלים דקים בין הנוסח המצרי-בולגרי והנוסח המצרי-פולני של ההודעות המשותפות. אבל גם הנוסח המצרי-פולני שהוא יותר „מתון“ ושאינו כולל גינוי מפורש של „הציונות הגזענית והאימפריאליסטית“ הוא חמור למדי בפרט אם נשים אל לב, שעוד לפני כששה חדשים, בזמן ביקורו של סגן ראש הממשלה המצרי בווארשה, לא הוזכרה שאלת ערביי פלשתיין בהודעה המשותפת כלל ועיקר, אף שניתן לשער, כי סגן ראש-ממשלת מצרים לא החמיץ הזדמנות זו, כדי לנסות ולצרף לנוסח ההודעה פסוק אחד או שניים בגנותה של ישראל ולא עלתה בידו, היחסים בין ממשלת ישראל וממשלת פולין היו בעבר תקינים ומשופרים יותר מאשר עם כל מדינה אחרת במזרח-אירופה, מיום עלייתו לשלטון של גומולקה ומיום שבו נשתחררה פולין מלחצה הכבד של יד סטאלין, והנה במקום התקדמות ביחסים אלה, אנו רואים עכשיו סימנים ברורים של נסיגה, וזה בזמן שהמצרים

שאינו אנשי האופוזיציה הגלויה והנסתרת כאחת מאמינים, כי ממשלת סמית תמוגר על ידי עונשין כלכליים בלבד. אולם אם יגיעו הדברים לידי מלחמה, תהא זו מלחמה גזענית מוחלטת נגד שלטון הלבנים בכלל, ומשתתפיה יהיו עמי אפריקה המשווה-ררת שיתארגנו ב„כוח הצבאי האפריקני המאוחד“, והוא אסון שממשלת וילסון רוצה למנעו בכל מחיר.

בולגריה זפולין — בתלם

באמצע נובמבר נתבשרנו על ביקורם בקאהיר של ראש ממשלת בולגריה ומוזכיר המפלגה הקומוניסטית טודור ז'יבקוב, ושל נשיא פולין אדוארד אוחאב. שני הביקורים ירדו כרוכים יחד וסמוכים זה לזה, ללמדך, שהמניע העיקרי להם היה הצורך בחיפוש תומכים וידידים בשאלת חימושה האטומי של גרמניה בין עמי אפריקה ובמדינות ערב, ובפיתוח קשרי המסחר והמדע עם ארצות אלה. אין טעם להתעלם מהמקום החשוב שתופסת מצרים בין העמים האלה, הן מבחינת גודל אוכלוסייתה והן מבחינת מצבה הגיאופוליטי ושליטתה בתעלת טואץ. אבל יש לציין, כי בעבר נמנעו מדינות מזרח אירופה בכלל, ופולין בפרט, מלענות אמן בכל הזדמנות כזאת אחרי נוסחי התעמולה הערבית וה-חרפות האנטי-ישראליות, גם אם שיתפו עצמם עם ברית המועצות בהצבעה נגד ישראל על בימת או"ם. מה שאין כן עכשיו. בהודעה הרשמית שפורסמה עם תום ביקורו של ז'יבקוב הבולגרי נאמר בין השאר: „שני הצדדים מוקיעים את המדיניות האימפריאליסטית והגזענית של הציונות הפלשתינית“, פסוק המזכיר לנו את נוסח התיקון להצעת ההחלטה על האנטישמיות והגזענות, שהציע נציג ברית המועצות בוועדה לזכויות אדם באו"ם, ושעל חומרתו עמדנו במאמר קודם. עוד לפני צאתו מסופיה הכריז ז'יבקוב לפני כתב הסוכנות הידיעות המצרית, כי הוא „תומך בהחזרת זכויותיהם החוקיות של ערביי פלשתינה ומוקיע את זיונה של ישראל בידי גרמניה“, אף על פי שפרשת הציווד הגרמני שנשלח לישראל הוא לכאורה נחלת העבר — לא נמנע ז'יבקוב מלקלוע חץ בישראל בהזדמנות זו.

אולם אם מן הצד הבולגרי לא היה

ובריטניה וצרפת מציידות את עבר-הירדן והלבנון בנשק חדיש ובמטוסי "מיראז' — תהא מדינת ישראל חייבת לערוך מחדש את חשבונה ההגנתי.

נאצר ויעדו

יעדו של נאצר מוסיף להיות: השמדת ישראל. הוא מכריז וחוזר ומכריז על כך בשבועות האחרונים מתוך מאמץ עליון להחזיר לעצמו מקצת מן היוקרה שאבדה לו בתימן ובסוריה וכן גם בעבר הירדן ובעיראק. במזכירות-המדינה בואשינגטון מוסיף פים לראות בנאצר את הרע במיעוטו, ומדגישים, כי כל יורש של כסא נאצר יהא גרוע ממנו. מתוך השקפה זו אושר גם הפעם משלוח עודפי המזון למצרים, בשווי 55 מיליון דולר אף שרבים וטובים מחברי הקונגרס התנגדו לצעד זה. גם המאבק הדיפלומטי הגלוי של ישראל נגד הרשטת סיוע אמריקני למצרים לא נשא פרי. הכריע השיקול הידוע, המחייב שמירה על השלטון המצרי מחשש התמוטטות גמורה והשתלטות קומוניסטית במצרים ובשאר ארצות המזרח התיכון, שתהפוך איזור זה לוויטנאם שנייה. וזאת — למרות מה שהמדיניות הסובייטית בחלק עולם זה אינה מעידה על כוונה לעורר ולעודד מלחמה בין ישראל וערב, כמשאלת לבה של פקין. מחוגי משרד-החוץ הבריטי מביטחים, שה"ערבים" לא יהיו מוכנים לתקוף את ישראל אלא בעוד שלוש שנים" אמנם, החוגים האלה ודאי אינם מוכנים לתת ערובה נאמנה להשערותיהם. בבירות ערב התחילו מדברים שוב על מלחמת-מנע כדי להרוס את כוחה האטומי האפשרי של ישראל, העתיד להתפתח מקץ שנים אחדות. השערה זו חופפת את השערתו של עורך "אל אהרם", כי ישראל "עומדת לפוצץ פצצה אטומית". אבל האמת היא, כי הודו היא כנראה המדינה העומדת ראשונה בתור להרחיב את המועדון האטומי, בשל ההסתבכות בסכסוך הקאשמירי עם פאקיסטאן והאיום המתמיד של פלישת הסינים, שכבר נכנסו למועדון האטומי לכל הדעות.

"אין השעה פשרה"

כשנשאל הארולד וילסון בפרלמנט הבריטי אם הוא מוכן לדון עם הנשיא ג'ונסון ועם קוסיגין על אי מכירת

זקוקים לסחר ולאשראי הפולני יותר משזקוקים לו הפולנים. שוויו של סחר פולין עם מצרים הוא 40-35 מיליון דולר לשנה, שוויו של סחר בולגריה ופולין הוא כדי החצי מסכום זה. ברור שבשעת ניסוחן של הודעות משותפות קובע הצד המדיני ולא הצד הכלכלי אצל מדינות הגוש המזרחי. ראינו כיצד נזדרזה ברית המועצות לבטל הסכם על מימכר נפט סובייטי למדינת ישראל בימי מסע קדש (בשנת 1956) ובעטיו של זה, אף כי ההסכם היה נוח לצד הרוסי. היתה זו דוגמה בולטת של נסיון הפגנתי "ללמד את ישראל לקח על תוקפנותה" — לפי הגירסה הסובייטית.

נשק אטומי

בהודעה הפולנית-מצרית נאמר, כי שתי המדינות תומכות בהקמת "אזורים נטולי כל נשק אטומי באפריקה ובאירופה המרכזית". על הודעה כזאת גם ישראל היתה מוכנה לחתום, בפרט שאינה ששה לקראת האפשרות של חימוש גרמניה בנשק אטומי ומתן זכות הכרעה לבון בעניין השימוש בראשי-חץ אטומיים. יתר על כן, אם מכווני המדיניות של הגוש המזרחי, עם ברית המועצות בראשו, מתכוונים באמת ובתמים למעט את הסכנה של מירוך חימוש אטומי באפריקה ובמזרח הקרוב, הרי היו צריכים מזמן להפסיק את זרם הנשק הקונבנציונאלי למצרים ולשכנותיה הערביות. כל מירוך חימוש כזה, שפירושו למעשה התחרות בין מצרים וישראל, לא יסולק על ידי חתימתו של נאצר על תעודה מהסוג האמור, שחתמו עליה נאצר ואחאב, ושהיא בבחינת נייר לצור על פי צלוחית, כי אם על ידי סילוק התנאים העלולים להמריץ את שני הצדדים, או אחד מהם, לפנות אל הנשק האטומי כאל המוצא היחיד ממצב של חוסר איזון גמור באספקת הנשק לארצות המזרח התיכון.

נכון הדבר, שהכנת נשק אטומי עולה בממון רב ומצריכה ידע מקצועי וטכנולוגי רב. אולם בשלב התפתחות זה — לא בשמים היא. אם הרוסים וגרוריהם יוסיפו להמציא למצרים ולשכנותיה הערביות נשק קונבנציונלי רב למכביר, באשראי ובמחירים מוזלים, ואף ישתתפו בתכנית אסואן ובתכניות החומש המצרית והאחרות, בעוד אמריקה שולחת עודפי מזון

השיג רוב בבחירות בסיבוב השני. בזמן האחרון היו חששו להתקרבות ערבית-צרפתית מסויימת, מתוך המגמה להרחבת השפעתה של צרפת במזרח הקרוב ובצפון אפריקה. הפגישות עם מדינאי מצרים, הביקור של מדענים וטכנאים צרפתיים בקאהיר ומשלוח מטוסי מיראז' וציוד אחר ללבנון ולעבר הירדן — כולם העידו על מגמה זו. אבל כל עוד היה מעמדו של דה גול בשלטון איתן ודעת הקהל בצרפת תמכה בו בעוז לא היה ספק ביחס לשאלה, מי הוא הקובע והמחליט. מכיוון שכך אפשר היה להיות בטוח בדבר אחד: דה גול לא יעשה הסכמים על חשבון ישראל ולרעתה.

עכשיו נחלש מעמדו של גנרל דה גול במידת מה. יש הסוברים, שכשלוץ מסויים זה רק יגביר את תקיפות דעתו בכל השטחים. המדיניים, הכלכליים והבינלאומיים, שבהם הוא חולק על יריביו. אך ייתכן גם כן, שבעקבות הלחץ המוגבר יאלץ לוותר בשטחים שאינם מרכזיים וחיוניים ביותר לצרפת. אחד מהשטחים האלה הוא היחס לישראל ולמדינות ערב. אין זאת אומרת, שדעת הקהל בצרפת אינה אוהדת לישראל ברובה. נהפוך הוא. אבל דה-גול עצמו שזב אינו יכול לנהל "מדיניות של איש אחד" מתוך ההנחה המוצקת שרובו המכריע של העם תומך בכל מהלכיו. ייתפתח מצב דומה למצבו של הנשיא קנדי המנחה, שעה שזכה בבחירות ברוב מועט לעומת ניכסון, ולפיכך היו צעדיו בזמן הראשון הססניים במידה שנגדה את אופיו ואת מרבית שאיפותיו לפני הבחירות. ההבדל העצום הוא בזה, שהנשיא קנדי עמד או בראשית דרכו, כצעיר רודם, ובשנה השלישית לכהונתו אף עלה ונתעלה בהתמודדות על טיליו של כרושצ'וב בקובה, בצורה שכיפרה על חטא המשגה שנעשה תחילה בפלישת-הנפל למיפרץ-החזיריים, ואילו דה-גול, המצביא והקברניט, הוא אדם בא בימים ותוצאות הסיבוב הראשון של הבחירות באו לו כמהלומה בלתי-יצפויה. בתנאים אלה קשה להניח שישמור בעתיד הקרוב על מלוא חופש הפעולה שהיה לו בשבע השנים שעברו.

י מישאל

נשק לארצות המזרח התיכון השיב בחיוב ואמר, שלדעתו אין השעה כשרה לכך. הוא הדגיש את מטרות בריטניה: למנוע הפצתו של נשק גרעיני במזרח התיכון. ברי שכל עוד מלחמת ווייטנאם נמשכת אין וילסון מקווה, כנראה להפוגה ניכרת במלחמה הקרה ולשיפור יחסי המזרח והמערב, ואף נסיעתו של סטיארט, שר החוץ הבריטי, למוסקבה לא העלתה הרבה תקוות בנידון זה. אבל וילסון לא העלים את דעתו על הסכנה שבציוד, ארצות כמו מצרים" בנשק רב למכביר, משום מה מוסיפים לסמוך בוואשינגטון על "מתינותו החדשה" של נאצר, עקב קשרי ה"קושרים הרבים והמסועפים נגד נאצר ומשטרו, כמוכח מן המשפטים המתנהלים עתה בקאהיר. והנה, סכנתם של "האחים המוסלמים" למשטר נאצר לא חלפה, וכן יש להניח כי מתכנני ההפיכה הקומוניסטית, הפרו-סינית, היו להם תומכים לא מעטים בצבא מלבד שלוש הגנרלים וקצינים בכירים אחדים שהועמדו לדין. אבל חזקה על נאצר שישבו לתכניו הבינלאומיים ולמזימותיו נגד ישראל בו ברגע שייפנה מרדיפת אויביו מבית. כל עוד רוסיה מספקת לו נשק ואמריקה שולחת לו עודפי מזון אין להם לקושרי הקשר אחיזה בשדרות העם הרחבות, ובמשטר רודני כשל נאצר לא תיתכן כמעט מהפכה אחרת מלבד "מהפכת חצר". בינתיים מברשים מקאהיר, כי המשלחת הצבאית הסובייטית בראשות גנרל גרצ'קו הבטיחה לנאצר לשלוח מומחים סובייטיים למלא את מקום המומחים הגרמניים בוני הטילים.

לא ייפלא איפוא, אם במשפט ה"קושרים הקומוניסטיים מודגשת על ידי הקטיגור והרדיו המצרי ההנחה, שאין קושרים אלה קומוניסטים סתם אלא קומוניסטים פרו-סיניים דווקא.

דה-גול וישראל

ידידיה של ישראל בצרפת מרובים. אולם התקיף והמכריע שבהם היה תמיד דה-גול. הכשלוץ המסויים שנחל ב"בחירות הנשיא בצרפת (חסרו לו 7% להשגת רוב של 51%) אין בו כדי להביאו לידי פרישה, אבל יש בו כדי להפחית ממשקל הכרעותיו, אף כי

„יחי אנתנו“

„אמת“, אומר „טיימס“, „גמלי חיפה ואשדוד הינם חדישים ומצוידיים יפה יותר מגמלי יפו, אך גמל יפו עתיק יותר מההיסטוריה הכתובה של המין האנושי, ועצוב לראותו מת מוחת פתאומי“.

● **„מה ייעשה בגמל יפו“?** שואל „הארץ“ ומדגיש כי סגירתם של גמלי יפו ותל-אביב מחייבת את העיריה לגשת מיד לתכנון ניצולם של גמלים אלה ושטחיהם הנספחים, שכן בעיר שבה אין גן אחד ראוי לשמו, אסור לוותר על שעל קרקע העשוי לשמש את הציבור בכללו. „יש לשמור על אופיו של גמל יפו כגמל דייג“, כותב „הארץ“, לשלב בו מסעדות למאכלי ים ולאחרו עם גן-הפיסגה וקרית האמנים השוכנת ביפו העתיקה“.

והעתון מוסיף ואומר: „ברור דבר אחד, מה אין לעשות בגמלי יפו ותל-אביב: אין להקים עליהם כל מיבנה מסחרי שיבטל את אופיים של הגמלים ושטחיהם כמקום בידור, נופש וספורט. לתושבי תל-אביב יש נסיון מר בענין שימוש בקרקע ציבורית לצורך בנייה מסחרית החל במלון הילטון — התושבים רשאים לצפות כי השלטונות יתנו את הדעת לרווחתם וכי הגמלים שנסגרו ישמשו לא מטרה מסחרית אלא את טובת הציבור כולו“.

● **תערוכת „שערי ספרים עבריים“** נפתחה במוזיאון לאתנוגרפיה ופולקלור בתל-אביב בשיתוף עם המוזיאון לאמנות הדפוס בצפת. בתערוכה מוצגים כ-80 שערי ספרים עבריים למן המאה ה-15 ועד המאה ה-19 והיא משקפת את התפתחות אמנות ה„שער“ בספר היהודי במשך כ-400 שנה.

● **התנגדות ל„בית ספר לעתונאות“** הביעה אגודת העתונאים בתל-אביב. במסיבת עתונאים טענו ראשי

● **„עכשיו, שחלפה הסערה, ויכולים אנו לחזור לעניני יום יום“** — כותב בועז עברון, עורך המדור הספרותי של „ידיעות אחרונות“ במאמרו „יחי אנתנו“, „כדאי לעמוד על צד זכות אחד במסעי בחירות אצלנו, מהראשונים ועד האחרונים. צד בו אנו יכולים להתגדר גם כנגד ארצות הדמוקרטיות הקלסיות. בהרבה ענינים אנו אמנם מפגרים אחריהן, אך בדבר אחד אנו טובים ממרביתן. כל משך מערכת הבחירות לא עלה בדעתו של איש לעסוק בחייו הפרטיים של מישהו מן המועמדים על מגת לגנח אותו בהם, ופרט למאמר אומלל אחד של שמעון פרס על בן גוריון, בו שיבח את מידותיו התרומיות האישיות, לרבות את העובדה שנייר פתח בפנקסו לעולם אינו מתקמט לא ניסה איש לפאר מועמד בשל סגולות לא פוליטיות שבו. איש לא נחשב ראוי יותר לשררה משום שהוא בעל נאמן, חובב ילדים, כלבים, חתולים ופרחים. איש לא נטפל למישהו משום שיצא לו שם של זולל וסווא, פרוץ ומופקר אף על פי שיש ברשימות השונות מועמדים אחרים שבהחלט אפשר היה לנגחם בכך. כל עוד אין הפקרותו של המועמד פוגעת באינטרסים ובממון של הציבור, אין איש מפשפש במעשיו. אצלנו עומדת למיבחן ציבורי רק פעולותיו והכרזותיו של המועמד בתחום הציבורי“.

● **על סגירת גמל יפו** מספר ה„טיימס“ הלונדוני לקוראיו בצער ובעצב: „כמה מגדולי הגמלים בעבר, כדוגמת אוסטיה (גמלה העתיק של רומא העיר — י. ר.) ואפסוס נכנעו כאשר נסוג הים מפניהם, וכאשר מרכזי הסחר הועתקו למקומות חדשים, אך גמלים מועטים בלבד עמדו בפני גורל דומה לזה שבפניו עומד עתה גמל יפו הנסגר על ידי הוראה „ממשלתית“.

הבאה בפסטיבאל של "שני העולמות" של מאנוטי בספולאטו.

● **חמישה ספרים יוצאים לאור**

יום יום במדינת ישראל, שהם כ-150 ספר מדי חודש בחודשו — מוסרת התאחדות הוצאת הספרים בישראל. מחצית הספרים מקוריים ומחציתם תרגום. ספרים אלה כוללים ספרי לימוד, אך ברובם מיועדים הם לציבור הרחב.

● **"כאשר אני מאזין לשיחות**

שהסטודנטים שלנו מנהלים בינם לבין עצמם", כתב הסופר יהושע בריינסף בטורו השבועי ב"ידיעות אחרונות", ואני מנסה לתהות על קנקנם של המשוחחים, אני נחקה מעין חולשת-הדעת — בזמן האחרון יצא לי לנסוע באוטובוס וברכבת בין חיפה לירושלים וכאלו שלא במקרה ישבתי כל הזמן בין חברות של סטודנטים — קודם כל העברית. שפת רחוב המונית — ללא כל עידון לשוני ללא כל סימן וזכר שהמשוחחים קוראים בספר — הבלויים, ה"חתיכות", הסרט שראו או לא ראו".

"אני סטודנט יהודי יליד ארה"ב הלומד מדעי המדינה ועברית בברוקלין קולג", הגיב על טור זה אליעזר פרימן מגני יורק במכתב שפורסם בעתון, הגני מעורה מאד בין הסטודנטים הרבים של מוסד זה ומכיר סטודנטים רבים ממכללות אחרות המשתלמים בבלשנות ובמדעים. יכול אני להעיד על עצמי ועל מכרי שעם כל התענינותו הזכה בלימודיו נבכר תמיד, כשאנו בחברותא, לדבר על "חתיכות" ויותר מכל — לחזר אחריהן... ואין זה אלא טבעי כי בחזר הנתון ללימודים יחפש אפשרות לשוחח דווקא בלשון משוחררת ממליצות המורה והספרים".
מר פרימן, ששוחח עם מחבר הטור הזה, טוען שמערכת "ידיעות אחרונות" השמיטה קטע מאלף ממכתבו בו הביע את השתוממותו שהסופר הלך בדרך הסטודנטים שעליהם הוא מקסר, בכותבו: — בזמן האחרון יצא לי (!) לנסוע באוטובוס וכ'...

ינץ רמגל

האגודה ה"ה אריה זיו, מאיר בן גור ומשה רוז, כי אין לבוגרי בית הספר סיכוי מינימלי להיקלט בעתונות הטובה.

מר בן גור הטעים כי האגודה פעלה שנים רבות להקמת בית ספר אוניברסיטאי לעתונאים שיפתח בעוד ימים אחדים באוניברסיטת תל-אביב. מוסד זה יתן לבוגריו לאחר ארבע שנות לימוד, השכלה כללית ועתונאית רחבה. לעומת זאת גרסו הדוברים, כי "בית הספר הפרטי לעתונאות הוא מפעל המייצר עתונאים לפי שיטת הסרט הנע, ואינו יכול לתת לתלמידיו הכשרה מתאימה. אי לכך, מסתובבים בוגריו במערכות העתונים ומוכנים להתקבל לעבודה בכל תנאי שכר ואף ללא שכר".

● **"לא ראיתי סופרים בביתי**

עשרים שנה" — אמר הסופר י. ד. ברקוביץ שזה עתה הגיע לגבורות למשלחת סופרים שבאה אליו לברכו לחג יובלו. כ"ששואלים אותי — מי בא אליך? — אני עונה — ביאליק, פיכמן, שמעוני. לפעמים, כ"שמישהו מרגיז אותי, אני מדבר עם עצמי". על יחסו של חותנו הגדול — שלום עליכם, לשפה העברית אמר הסופר: "שלום עליכם אהבת את העברית יותר מן האידיש ופעם אמר, והעליתם את עצמותי מזה, בכך רצה לבקש כי יצירותיו תתורגמנה לעברית". ועל תרגומו העבריים מיצירות שלום עליכם אמר י. ד. ברקוביץ: "אני לא תירגמתי, כי אי אפשר לתרגם את שלום עליכם... אני כתיבתי את שלום עליכם... שלום עליכם אמר לי כי אני רשאי לעשות כטוב בעיניי, שכן גם הוא היה עושה מה שאני עושה — אילו כתב בעברית".

● **"רחוק מן הים — רחוק מן**

הקייץ" — מחזהו של הסופר והמחזאי ישראלי א. ל. רז, שהועלה במסגרת האוניברסיטה שליד "התיאטרון האומות", נבחר ע"י מנהל התיאטרון להופעה במסגרת התיאטרון הנסיוני של ה"ביאנאלה" של פאריס. אלירז לא ייצג רשמית את ישראל, אך שם המדינה הופיע בתכנית. המחזה יוצג בקרוב בארצות שונות ויעלה בשנה

א. ר. מלאכי חזר מביקור ממדינת ישראל

חוקר ספרותנו והביבליוגרף הנודע, א. ר. מלאכי ורעייתו צפורה, חזרו מביקור של עשרה שבועות במדינת ישראל לפי הזמנת נשיא המדינה, זלמן שזר.

מר מלאכי נתקבל בחיבה ובידידות עלידי כל משפחת הסופרים בארץ. קבלת(פנים חמה נערכה לו בבית הנשיא ב-26 באוקטובר ובאו אליה סופרים וחכמים מכל הארץ וביניהם גם ש. י. עגנון וח. הזו. בין הגואמים היו הנשיא, מר ז. שזר, דוד סדן, דוד זכאי וג. קרסל. האורח הרצה על העתונות העברית באמריקה. בתל-אביב ערכה לו מסיבה אגודת הסופרים העברים ומר אברהם ברוידס קידם בדברי ברכה את האורח וסיפר על תרומתו העצומה לשדה חקר ספרותנו, תולדות הישוב והביבליוגרפיה העברית. כמריכז הזמן מר מלאכי להרצות במועדון "מילוא" על תולדות העתונות העברית, מראשיתה עד יסודו של "התורן". באותה אסיפה ישב בראש, מר ישראל כהן, עורך "הפועל הצעיר". הרצאותיו של מר מלאכי עוררו ענין רב. שיחות עמו נתפרסמו בעתונות העברית. הוצאת המכון לחקר הציונות עומד להוציא קובץ ממבחר מאמריו על תולדות הישוב העברי בארץ ישראל.

מפעל הביבליוגרפיה הציונית שליד האוניברסיטה העברית ומוסד ביאליק הזמינה את מר מלאכי.

המשורר דוד אבידן באמריקה

המשורר דוד אבידן, מהדמויות הבולטות בשירה העברית הצעירה, בא לביקור קצר באמריקה. במשך ימי שהותו יופיע בדוכני שירה ובהרצאות על חיי התרבות והספרות במדינת ישראל.

אבידן, שהוא בן ל"ב, וקיבל את חינוכו

בבית ספר תיכון ובאוניברסיטה העברית בירושלים, הוציא כמה ספרי שירה, והם: ברוזים ערופי שפתים, בעיות אישיות, סיכום ביניים, שירי לחץ ומשהו בשביל משהו (בהוצאת שוקן). המשורר כתב גם מספר מחזות והוא מתרגם את שירתו לאנגלית. שיריו של דוד אבידן המתפרסמים בחוברת זו לקוחים ממיבחר שיריו בהוצאת שוקן. המשורר ישהה כחודש ימים בלוס אנג'לס. כתבתו שם היא:

David Avidan, c/o Nadiv Avidan
737 June St.
Hollywood, L.A., Calif.

ד"ר שלמה שרון (סינר) לישראל

ד"ר שלמה שרון (סינר) מן המחלקה לפסיכולוגיה קלינית של ביה"ס לרפואה על שם אלברט איינשטיין, הוזמן לעבודה בתחום מקצועו במחלקות לפסיכולוגיה וחינוך של אוניברסיטת תל-אביב. מאמריו נתפרסמו ב"בצרון", ב"הדאר", "הרופא העברי" וכן גם בעתונים בארץ.

נפטרים

ד"ר שמואל ליניק

בברוקלין נפטר המחנך העברי הגדול, ד"ר שמואל ליניק, בן 67 היה המותו. אחד מן המחנכים העברים הוותיקים, העמיד המנוח מאות תלמידים ותלמידות שהאציל עליהם מרוחו. בשנים האחרונות הרביץ תורה בישיבה דפלאטבוש ובבית זוספר התיכון לבנות של ישיבה-אוניברסיטה. בהלוייתו הספידוהו הרב י. ט. קרייזר, הרב ש. גולדמן, ד"ר י. לויין, י. דיינברג, א. צ. וואהל, מ. א. זלדין והרב ש. טייטלבוים. כל המספידים הרימו על גס את מידותיו התרומיות של המנוח ואת יקר רוחו.

Use the Pleasant Laxative

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative — used for over 50 years.

Buy the Economy 98c size
Save as much as 54c
Also available in 43c and 19c sizes
When Nature "forgets" . . . remember

EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

פרופ' אברהם הלוי פרנקל

בירושלים נפטר המתמטיקאי הידוע, פרופ' אברהם הלוי פרנקל. יליד מינכן והניח האוניברסיטות בגרמניה, קיבל גם היגוך יהודי יסודי ושקד על לימודי גמ"ת. לפני שבא לירושלים בשנת 1929 הורה באוניברסיטת קיהל, בפרוסיה. בשנים 1931-1929 היה דיקן המחלקה למדעי הרוח באוניברסיטה בירושלים ובשנות 1938-1940 — ריקטור. בשנת 1956 קיבל פרס ישראל על תרומתו למדע. הוא הניח אלמנה, שני בנים ושבע בנות. בנו בנימין מלמד מתמטיקה נסיונית באוניברסיטה העברית.

*most people call RIVERSIDE . . .
for the inspired service and
spiritual comfort RIVERSIDE
offers family and friends*

RIVERSIDE RIVERSIDE MEMORIAL CHAPEL

Funeral Directors
76th St., and Amsterdam Ave.,
New York — ENdicott 2-6600
Brooklyn * Bronx * Long Island
Mt. Vernon * Miami and
Miami Beach
Morton Rosenthal - Carl Grossberg

Directors RIVERSIDE MONUMENTS

. . . more than fine granite. Each memorial . . . be it a modest headstone or an impressive mausoleum . . . is a mark of everlasting respect, unconditionally guaranteed forever by RIVERSIDE'S 50-year reputation for quality. *Visit our showroom. Call or write for illustrated Booklet*

Reserve NOW

While Choice Accomodations Are
Still Available At The Luxurious

H
O
T
E
L

DEBORAH

TEL-AVIV

Enjoy ISRAEL'S Winter Sunshine

כיד רחבה היא טיסה בלופטהאנזה

לכל מקום שתלך בלופטהאנזה תהנה מטעם חיים מעודנים שבזכותם הננו אחד מארבעת קוויי-האוויר הראשונים באירופה. אנחנו מתמחים בהגשת שירות שיש בו מטיפול אישי — ומשתדלים תמיד במיטב יכולתנו להשביע את רצונך. האם תבכר מאכלים כשרים? עליך רק להודיענו על כך כאשר תזמין את הכרטיסים. מלפן לסוכן הנסיעות שלך או נתיבותי-אוויר של לופטהאנזה.

Lufthansa

German Airlines

Offices in principal cities of the U.S.A. and Canada

FEEL

GRAND

...on your El Al flight. It'll feel grand to be in Israel, too, and share with its people, what has been accomplished there, (including El Al, of course).

Israel is only one El Al destination. El Al's prop-jet and jet flights take you to 17 more; Tel Aviv, Nicosia, Istanbul, Teheran, Nairobi, Johannesburg, Athens, Rome, Vienna, Zurich, Munich, Frankfurt, Brussels, Amsterdam, Copenhagen, Paris, London. Ask your travel agent to help you select. (Grand fellow for telling you where to get off.)

610 Fifth Avenue, New York, New York, PLaza 1-7500
Boston • Chicago • Cleveland • Detroit • Los Angeles • Miami
Philadelphia • San Francisco • Washington, D. C.